



TARTU RIIKLIK ÜLIKOO

FAKT SONA PILT

VII

TARTU 1972

TARTU RIIKLIK ÜLIKOO

Eesti keele kateeder

FAKT, SÕNA, PILT

Artikleid ja uurimusi ajakirjanduse ajaloo, .

teooria ja praktika alalt

VII

ФАКТ, СЛОВО, ОБРАЗ
Статьи и исследования
по истории, теории и практике журналистики

УП

На эстонском языке

Тартуский государственный университет

ЭССР, г.Тарту, ул.Оликооли, 18

Vastutav toimetaja J. Peegel

Kujundanud J. Kuusaik

=====

TRÜ rotaprint 1972. Paljundamisele antud
4. IX 1972. Trükipoognaid 6,5. Tingtrüki-
poognaid 6,0. Arveatuspoognaid 4,9. Trüki-
arv 500. Faber 30x42. 1/4. MB 07274.
Tell. nr. 825.

Hind 35 kop.

Sisukord

EESTI AJAKIRJANDUSE AJALUGU

1. J. Peegel, Esimese eestikeelse ajalehe sisust 5
2. A. Kokk, Eesti ajalehekujuanduse arengujooni käes-
oleval sajandil 18

RAADIO JA TELEVISIOON

1. T. Uba, Eesti Raadio spordisaated NSVL rahvaste
V spartakiaadi valgustajana 25
2. P. Maimik, Raadiot tehakse rahvale ja rahvas teeb
raadiot 43
3. T. Aare, Välismaise raadiopropaganda teooriast 60
4. T. Meidla, Keemia õpetamisest TV-s ja selle
metoodikast 78

ÜLEVAADE 103

С О Д Е Р Ж А Н И Е

ИСТОРИЯ ЭСТОНСКОЙ ПЕЧАТИ

1. Ю.Пээгель, О содержании первой эстонской газеты 5
2. А.Кокк, Развитие оформления эстонских газет в
XX веке

РАДИО И ТЕЛЕВИДЕНИЕ

1. Т.Уба, Спортивные передачи Эстонского радио во
время У спартакиады народов СССР 25
2. П.Маймик, Радиопередача делается для народа и
народ сам делает передачи 43
3. Т.Ааре, О теории зарубежной радиопропаганды 60
4. Т.Мейдла, О преподавании химии в телевидении 78

ОБЗОР (научная и учебная работа в области журналистики при ТГУ) 103

C O N T E N T S

HISTORY OF ESTONIAN PRESS

1. J. P e e g e l, The Contents of the First Estonian Newspaper 5
2. A. K o k k, On the Features of Development of the Estonian Newspaper Make-up in the 20-th Century 18

BROADCASTING AND TV

1. T. U b a, Estonian Radio Reports on the Tournament of Nations 25
2. P. M a i m i k, The Relationship between Broadcasting and the Auditorium 43
3. T. A a r e, On the Theory of Foreign Broadcasting Propaganda 60
4. T. M e i d l a, On Teaching Chemistry on TV 78

- S U R V E Y (on scientific work and studies in the field of journalism at Tartu State University) 103

Eesti ajakirjanduse ajalugu

Esimese eestikeelse ajalehe sisust

J. Peegel,

eesti keele kateedri dotsent

1. Tänu dots. S. Issakovile, kes Leningradi arhiivist leidis esimese eestikeelse ajalehe "Tarto maa rahwa Näddali-leht" (lühend. TMRNL) tsenseerimisaruanded, sai teatavaks selle ajalehe sisukord.¹ See aga ei andnud veel konkreetset pilti ajalehe sisust. Oli päris loomulik oletada, et ajalehe rohkevälisinformatsioon pärineb kohalikust baltisaksa ajakirjandusest. Seega tuli hakata sisukorra järgi otsima ühtivaid kirjatükke tolleaegsetest baltisaksa ajalehtedest ja -kirjadest. Küllaltki aeganõudva töö tulemusena õnnestuski kindlaks teha valdava osa nädalalehes avaldatud kirjatükide algupära ja seega ka nende konkreetne sisu. Niisiis võime praegu – ilma et me lehte ennast oleme näinud – seda sisuliselt iseloomustada.

TMRNL ongi t ö l k e l i n e väljaanne; peamiseks lähteallikaks on sama trükkali (Grenzius) juures välja antud "Dörptsche Zeitung" (DZ), edasi ajakirjad "Fama für

¹S. Issakov, J. Peegel, Uusi andmeid esimese eestikeelse ajalehe kohta, "Keel ja Kirjandus" 1967, lk. 338 jj.

Deutsch-Russland" (Riia), "Nordisches Archiv" (Riia), "Russland unter Alexander dem Ersten" (Peterburg, Leipzig), "St. Peterburgische Monatschrift zur Unterhaltung und Belehrung", "Wöchentliche Unterhaltungen für Liebhaber deutscher Lektüre in Russland" (Jelgava), samuti oletatavasti veel mõned kalendrid ja rahvaraamatud.

2. Sel kombel tehtud sisukonstruksiooni põhjal saame üsna tervikliku pildi TMRNL 39 numbri sisust.

Saame järgmise statistilise ülevaate:

sõnumid sõjast Napoleoniga	93
muud sõnumid välismaalt	74
ilukirjanduslikud palad ja anekdoodid	31
nõuanded ja õpetused	28
teadaanded	18
statistilised ülevaated ja sõnumid	18
sõnumid Vene impeeriumist väljaspoolt eesti etnilist ala	17
kohalikud sõnumid	13
geograafiliselt määratlemata sõnumid	6

Muidugi pole see statistika arusaadavail põhjusil vaieldamatult täpne, kuid kõikumised ei tohiks lehe üldilme isoleerimisel olla siiski kuigi määravad.

Võime siis öelda, et ajaleht oli eesti talupoja seisukohalt eeskätt v ä l i s p o l i i t i l i n e ajaleht: üle kuuekümneprotsendi avaldatud kirjutistest (arvuliselt,

sest mahtu me ei tea) käsitleb sündmusi väljaspool kodukubermangu (tegelikult on välismaist rohkemgi, sest suur osa statistilisi ülevaateid ja enamik kirjanduslikke lugusid ning anekdoote on kaugemalt). See võib algul tunduda hämmastava vastuoluna. Juba lehe nimetuski osutab, et tegemist on isegi mitte üle-eestilise väljaandega, vaid lõunaeestlastele määratud lehega, kust ootaks just lokaalseid sõnumeid. On ajalehenumbreid (näit. 25, 29, 31), kus välismaise informatsiooni hulka on nagu juhuslikult sattunud muulaadilisi palu.

Kuid tuleb arvestada esiteks seda, et kohalikest sündmustest, millele oleks võidud anda poliitiline tõlgendus, tuli hoiduda. Saadi avaldada vaid sõnumeid õnnetustest ja kuritöödest, kiriklike teateid, statistilisi ülevaateid, ametlike ja eraisikute teadaandeid. On loomulik, et seesugusest materjalist ei leia me midagi olulist talupoegade olukorrast ega sotsiaalsetest probleemidest. Vaid mõned kaudsed vihjed talupoegade vaesusele ja ebausklikkusele selguvad nõuannetest ja õpetustest.

Õieti ongi ajalehe lokaalosa eeltoodust koosnev, kohaliku informatsiooni s u u n a v osa seega peaaegu et puudub. Põhiline kohalike oludega seostuv suunamine toimub õpetuste ja nõuannete vormis.

Kommenteerides nüüd lähemalt loetletud sisukomponente, tuleks märkida sõja kohta käivate sõnumite ilmselt üleküllust. Sageli on juttu üsnagi pisisajalistest seikadest, mõni teema kordub lehest lehte (rahusobitamine, vägede liikumine, kaaperdamised) - ikka nii, kuidas DZ-st kui peamisest informat-

siooniallikast parasjagu võtta oli. Jääb mulje, et tolleaegsele, ilma igasuguse ettevalmistuseta lugejale jäi küll puude tagant mets nägemata. Teiste sõnadega - üksiksündmusi on, kuid lugejal, kellel muud informatsiooni polnud, võis kohati isegi see segaseks jääda, kes kellega sõdis!

Olukorra mõistmiseks lisatagu paari reaga, milliseks oli kujunenud välispoliitiline olukord 1806. aastaks. Pärast austerlaste purustamist Marengo all (14. VI 1800) ja Vene vägede lahkumist oli Napoleon Lunéville (1801) ja Amiens'i (1802) rahulepinguga lõpule viinud teise koalitsioonisõja. 1802.a. sai ta ainukonsuliks. 1803.a. puhkes uus sõda Inglismaaga kui Prantsusmaa kodanluse pearivaaliga turgude pärast. 1804.a. kuulutas Napoleon ennast teatavasti keisriks. Nn. kolmanda koalitsiooni purustas Napoleon Austerlitzi lahingus (2. XII 1805), lüües Austria ja Vene armeed nende keisrite silma all; Preisi armee kaotas lahingud Jena ning Austerlitzi all oktoobris 1806. Napoleon oli oma võimu tipul. Venemaaga veel rahulepingut polnud (see sõlmiti 1807.a.), aga polnud ka avalikku vaenutegevust. Merel aga jätkus sõda Inglismaaga, kes Trafalgari lahinguga (1805) oli kriipsu peale tõmmanud Napoleoni unistustele Inglismaa vallutamisest.

Isehakanud keiser, kes oma ülistatud Aleksandrit oli Austerlitzis löönud, kes oma võitudega oli näidanud kogu feodaalsüsteemi mädasust ja kelle impeeriumi piir idas ulatus nüüd Neemenini - see oli küllaltki hell käsitusobjekt. Nagu H. Prants mäletab, oligi TMRNL-is Napoleonist kirjutatud mitte

kui keisrist, vaid kui "Ranzusse Üllewallitsejast". Aga ometigi oli see isehakanu Euroopa poliitikas keskne kuju, sõjasündmused olid uudisteks ning neist ei pääse ka pisuke Lõuna-Eesti leheke mööda. Tõsi küll, k e s oli see "Ranzusse Üllewallitseja", milline oli ta positsioon ja millist ohtu kujutas ta Vene impeeriumile, sellest pole muidugi sõnagi, kuid inglaste võitude, vägede liikumise, vangide vahetuse jms. korval on juttu ka prantslaste edust, nende vägede koondamistest, uute sõjalaevade ehitamisest jms. Tõsi küll, see kaob muu, neutraalse materjali vahele (ja me ei tea ju ka, millise kallakuga see oli esitatud), kuid seesuguse avaldamine võis reaktsioonilisi ringkondi tõepoolest ärritada, vanas kinniolevale aadlile võis tunduda ülimalt mõistmatuna ja solvavana see, et talupoegade ajaleht avaldab välispoliitilisi sõnumeid nagu mõni saksa ajaleht! (Muide, mõni baltisaksa leht polnudki veel niikaugele jõudnud, jäädes vaid tavaliseks kuulutusleheks). Kui nii võtta, siis oli see ju l u g e j a s k o n n a t e a t a v v ö r d s u s t a m i n e, seegasisuliselt üpriski ohtlik, oma suhtumislaadilt otseselt antifeodalistlik samm.

Kogu välipoliitilise temaatika esitamisel on rangelt silmas peetud seda, et e i o l e k s käsitletud Vene riigi välispoliitilisi samme, kuigi DZ niisuguseid sõnumeid avaldab. See iseloomustab toimetuse äärmist ettevaatlikkust. Kõik otseselt Venemaa poliitikasse mittepuutuv oli ju neutraalsem, kohapealse konkreetsusega seostumatu ning seetõttu ka tsensuuri mõttes ohutum. Sellest põhimõttest on vaid haruharva kõr-

vale kaldutud (vt. nr. 17, kus on juttu Vene kulleri sõidust Pariisi).

J. Ph. Roth kirjutab ise 1817. aastal Läti pastori Watsoni poolt baltisaksa ajakirjanduses tõstatatud rahvavalgustusliku ajakirja ideed arutledes, et tema poolt toimetatud ajalehes oli "suurima ettevaatlikkusega avaldatud lühikesi poliitilisi sõnumeid".¹ Üldiseks lähtealuseks olevat olnud rahvavalgustuslikud taotlused, pole mingit põhjust kahelda Rothi väiteis.

Võib arvata, et sõnumid sõjasündmustest ja nendega kaasnivatest diplomaatilistest õiendamistest olid talupojale suhteliselt siiski kõige raskemini arusaadavaks lugemisvaraks, kuigi huvi nende vastu ehk mõnevõrra võis tõsta nende suhteline aktuaalsus. J. Ph. Roth on hiljem kirjutanud, et lehel ei olnud üldist heakskiitu peamiselt ehk seetõttu, et kohalik maamees ei olnud seesuguste "mõtlemisobjektide" jaoks küllaldaselt ~~ette~~ valmistatud. Seetõttu olevat ehk parem koostada mingi lugemisraamat noortele.²

Et tolleaegse ajalehelugeja ettevalmistus välispoliitiliste sündmuste mõistmiseks oli muidugi kasin, see on arusaadav (voime siis ehk eeldada mõnede seletuste andmistki, nagu seda hiljem O. W. Masing tegi), kuid lausa k a h j u l i k polnud seesugune lugemisvara ühelgi juhul, nii või teisiti

¹Vrd. J. Ph. v. Roth, Über den Plan des Herrn Pastor Watson in Beylage G. Jahresverhandlungen der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst, I Bd., Mitau 1819, lk. 61.

²J. Ph. v. Roth, Ideen über die zweckdienlichsten Mittel zur Aufklärung des ehstnischen Landmannes, besonders im Dörptwerroschen Bezirk. Sealsamas, lk. 59.

avardas see talupoja väga ahast silmaringi, sundis mõtlema-
maid lugejaid arutlemagi selle üle, mis sünnib suures maail-
mas.

Muud välissündmused: erakordsed ilmamuutused, kahe pea-
ga vasikas, maaväringud, tuldpurskavad mäed, näljahädad, mäe-
lihked, õnnetused, paljastatud pettur, kes esitas end põlema-
tuna; hiiglanaeri kasvamine ja ebardlik nurisünnitis, õnnis-
tatud ja õndunud viljasaagid, püssirohuladude õhkulendami-
sed - kõik see oli kindlasti kergesti loetav, arusaadav ja
oma erakordsuse ja kurioossuse tõttu ka meelde jääv ning kujut-
lusvõimet erutav. Tavaliselt on niisugused sõnumid võetud DZ
rubriigist "Segasõnumid" ("Vermischte Nachrichten"). Erakord-
sus ja kurioossus oli ju uudise väärtuse peamisi kriteeriume.
Sellega saadi (ja saadakse praegugi) kergesti kontakti just
vähemarenenud lugejaga.

Seesuguseid lühikesi kirjatükke võiksime siis vaadelda
kui lugeja kujutlusvõimet ergutavat lugemisvara, millel küll
puudus praktiline kasu, kuid mis iseenesest siiski meelitas
lugema ning sundis huvi tundma "nädäli lehhe" kui seninäge-
matu asja vastu.

Silmatorkavalt suur osa niihästi kvantitatiivses, aga
eriti kvalitatiivses mõttes on ilukirjanduslikel paladel ja
anekdootidel. Õieti koosnebki vaatlusalune valdkond enamikus
nn. anekdootidest, kuigi Recke-Napiersky andmeil olevat aja-
lehes ka palju luuletusi ilmunud, kuid meil kindlalt teada-
oleva sisuloetelu järgi on 39 numברי kohta teada vaid üks -
ülistuslaul Aleksander I-le ajalehe esimeses numbris.

Väärrib esiletõstmist see, et **TMENL** on e s i m e n e väljaanne, mis trükisõnne on eesti lugejale tutvustanud v e n e k i r j a n d u s t . Nimelt on 3. ja 4. numbris juttu vene talupoja Wroll Silini õilsatest tegudest. S. Issakov on selle ilma kahtlusteta identifitseerinud, näidates, et tegu on N. Karamzini tuntud teose "**Эпоха Сивина, Благородный и Чужеземец**" (1791) ümberjutustamisega.¹ Arvestades lehe mah-
tu sai see olla üsna lühike kokkuvõte, tehtud kindlasti min-
gi saksakeelse väljaande põhjal, mida siiani pole võimalik
olnud veel leida.

Ülejäänud nn. anekdootide sisu on meil suures enamikus teada. Anekdoodi all tuleb siin mõista lühikest, põnevasü-
želist jutustust, mis alati ei tarvitse lõppeda koomilisel vastuolul põhineva puändiga, kuigi jutustatava sündmuse eba-
tavalisus kuulub žanri oluliste tunnusjoonte hulka. Omaaeg-
ses saksa ajakirjanduses olid niisugused anekdoodid üsnagi populaarsed, neid on viljelnud vägagi tuntud kirjanikud.²

TMENL-s on seesugustel anekdootidel eriline osa, sest just need on ajalehes peamiseks ideoloogiliselt suunavaks lugemisvaraks. Ka mahuldasa on neil tähelepanev osa.

Siin on kaks selgesti eraldatavat tendentsi.

Esiteks rõhutavad need lood (ja nendega liituvad mõnin-
gad lühisonumid) ülakehtide heatahtlikku ja armastusväärset

¹Vt. S. Issakov, J. Peegel, op. cit., lk. 339.

²Vt. Literaturkunde. Beiträge zu Wesen und Formen der Dichtung. Verfasst von einem Kreis von Deutschlehrern, Leipzig 1963, lk. 70 jj.

suhtumist alamaisse, keisri, aadlike ning rikaste üllust ning seetõttu ka ülem- ja alamkihtide vastastikust vennalikku armastust.

Näited:

- (2) rikka kaupmehe testament vaeste heaks;
- (4) sõõmaaeg vaestele keisri kroonimiepäeval;
- (5) keisri üllameelsus ühe vaese Muromi kaupmehenaise vastu;
- (5) oma aadlikust mõisahärra vastu õilsameelsed Liivimaa talupojad;
- (6) keiser on armuline Gregori Lupalovi tütre vastu, muutes ära kohtuotsuse isa väljasaatmise kohta;
- (7) keisri suuremeelsus tapetud kindrali perekonna suhtes;
- (15) kaupmees Sevelovi suuremeelne annetus.

Seesugune interpretatsioon on üsnagi ootuspärane, eriti suhtumises keisrisse. Märgitagu, et eriti Kuremaa baltisaksa ajakirjandus tegi tollal lakkamatult tööd selleks, et näidata, kui võrd kasulik on Venemaale Kuramaa aadelkond, kui truud on kodanikud ja talupojad keisrile, kuigi see provints oli alles äsja Venemaaga liidendatud. Keisri headuse, õilsuse ja õigluse ülistamine trükisõnas võis omakorda õhutada talupoja naiivset usku, et hea keiser oleks oma rahva poolt, kui mitte halvad mõisnikud vahepeal ei oleks - arvamused, mis tolleaegsetes ja hilisemates talurahvarahutustes korduvalt ilmneb. Seesuguste õilsate ja sentimentaalsete lugude jutustamise taga oli muidugi seisustevahelise idüllilise rahu sisendamise

soov, seega varjatud klassipositsioon.

Teist laadi anekdoodid lasevad end ehk pisut avaramalt tõlgendada. Jutt on nimelt neist üsna arvukatest lugudest, kus esile tõstetakse lihtrahva hulgast pärit inimeste õilsust ja sangarlikkust.

Kuigi siingi rühmas on kõikjal didaktilist valikusuunda, on nende lugude põhilaad ses mõttes, et siin on talupojad (kuigi mitte eestlased!) oma hingeomaduste poolest seatud võrdselt või isegi kõrgemale astmele. See aga on oma olemuselt **a n t i f e o d a l i s t l i k** tendents ning sellelt seisukohalt tuleks neid lugusid ka hinnata.

Kolmas liik anekdootide olid arvatavasti puhtõpetlikud või didaktilis-moraliseerivad laadi. Nende sisu kohta ei saa aga praegu paraku veel lähemalt öelda, sest lähteoriginaali pole õnnestunud leida.

Autor sõandaks anekdootidest kõneldes möödaminnes märkida seda, et kirjanduslikus mõttes esitavad need palad meile romantilis-heroilist ja sentimentaalset käsitluslaadi, mis rahvaraamatuis sai valdavaks mõnevõrra hiljem.¹ Seega - anekdootidel on **TMRNL**-is sisuliselt väga oluline poliitiline ja ideoloogiline osa. Küllap on nende lugude valikut põhjustanud nende eeldatavat loetavust toetav ja rahvale mõnevõrra tuttav rahvaraamatu traditsioon, sest eeltoodud lood oleksid võinud vabalt ilmuda ju ka tolleaegseis rahvaraamatuis.

¹ Vrd. A. Vinkel, Eesti rahvaraamat, Tallinn 1966, lk. 177 jj.

Rahvaraamatuga võrreldes on aga TMRNL lugemisvara anekdootide näol palju vaheldusrikkam, põnevam ja veenvam.

Oma didaktilise suuna ja eeldatava esituslaadi poolest võiks vaadeldule lisada veel paar ebausuvantast käsitlust. Seega on ebausuteemat TMRNL-is üsnagi riivamisi käsitletud.

Järgmine ainerühm on praktilised nõuanded ja õpetused - varasema rahvakirjanduse lahutamatu osa, mis on üldiselt nii tuttav ka meie hälliperioodikas. Siin aga tuleks eriti esile tõsta seda, et TMRNL paistab ses valdkonnas silma temaatilise süsteemi pärasusega just põllumajanduslike (eriti maaparanduslike) nõuannete alal. Väärrib esiletõstmist järjekindel propaganda parandada põlde ja heinamaid võõrmuldade (lubi, mergel, liiv) abil. Lubiväetistest on juttu neljas numbris (24, 27, 28, 29), samuti merglist (30, 33, 34, 37). Teatavasti on just Lõuna-Eesti happeliste muldade lupjamine probleemiks tänapäevalgi, mistõttu teema kõlab üsna kaasaegselt. Soohinamaid soovitatakse parandada liiva abil (22), ristikukülvi soovitatakse puistata kipsi (21, kipsist ka 24). Nähtavasti üldisemalt on juttu juba ajalehe 17. numbris. Peale selle on kirjutatud muudestki väetistest - rehe- ja toapühkmetest (24), orasheinajuurtest (23). Soovitatakse rajada puuviljaaedu (12), külvata ristikut (21), niusaaki suurendada võrsete jagamise teel (22); arutletakse ilmade ning saakide vahetuse (32) ja paar aastat tagasi juhtunud niusaagi äpardumist (20). On käsitletud umbrohu tõrjet (13) ja taimetõrjureid (maakirbust 17). Veterinaarsetel teemadel on kirjutatud ühel korral (18 hobuse haavade ravist),

uuest põllutööriistast - inglise sahas on juttu samuti ühel korral (38).

Muidugi, ajalehe ruum oli napp, seetõttu on vastavad sõnavõttud olnud kindlasti lühikesed, pikemad kirjutised (näit. lubjast ja merglist) on ulatunud läbi mitme numbriga.

Enamik põllumajandusalaste kirjutiste allikaist on praegu veel avastamata. Ühe oletatava autorina tuleks kõne alla G. G. Marburg, kes on vastavatel teemadel saksa keeles sõnavõtnud. Põllumajanduslike nõuannete taga võib üldiselt aima ta Liivimaa Üldkasuliku ja Ökonoomilise Sotsieteedi tegevust ning ka vastavaid publikatsioone (mida kohapeal väga lünklikult leidub).

Kuivõrd meil põllumajandusnõuannete näol on samuti kindlasti tegu tõkeliste kirjutistega, siis kajastub neis kaudselt see kriis, millesse oli sattunud tolleaegne pärisorjusele põhinev põllumajandus, kus endist kolmevälja-süsteemi säilitades taheti edu saavutada eeskätt intensiivsema väetamisega, alles seejärel uute kultuuride (ristik, kartul) juurutamisega.¹

On muidugi iseasi, kuivõrd neid nõuandeid praktikasse rakendati, arvatavasti puudus pärisorisel talupojal selleks huvi, ettevõtlikkus ja aeg, samuti peeti visalt kinni vanast.

Vähem on ajalehes tervishoiunõuandeid; soovitatakse igati kaitserõugeid (3, 7), kõneldakse marutõvest (15), hoiatatakse õnnetuste eest mürktaimede läbi (11). Autorina - otse või kaudsena - võiksime siingi oletada pastor G. G.

¹ J. Kahk, Rahutused ja reformid, Tallinn 1961, lk. 59.

Marpurgi.

Võime niisiis öelda, et sisaldasa oli ajaleht õigegi vaheldusrikas ning seetõttu eeldatavasti huviga loetav. Torkab silma üks asjaolu: ajalehes puuduvad kirjutised ot- seselt u s u l i s t e l teemadel. See on omamoodi huvi- tav fakt ja küllap lehe vastased said sellestki kinni ha- kata, kuigi on kõigiti tõenäone, et kiriklikku moraalivürt- si oli puistatud didaktilis-moraliseerivatesse lugudesse. Ilmselt jälgis leht siin üldiselt Liivimaa baltisaksa aja- lehti, kus usulisi traktaate ei avaldatud.

Eesti ajalehekujuanduse arenguhooni

käesoleval ajalnil

A. Kokk,

diplomand

Oma tekkimise algul ei olnud ajakirjandusel spetsiifilisi kujundamisprintsiipe - ta järgis rahvaraamatu traditsioone (vrd. näit. "Lühhike õppetlus...", "Marahwa Näddala-Leht" jt. väljaandeid, millel on palju ühisjooni rahvaraamatuga). XX s. alguseks on meie ajakirjanduses sisulistest eesmärkidest ja komponentidest tingituna välja kujunenud oma spetsiifika. Alljärgnevas on vaadeldud üksikute kujunduselementide kaupa nihkeid eesti ajalehtede välisilmes aastail 1900 - 1940 .

1. Päismik. Päismiku ajaloolises arengus kajastub ilmekalt ajalehe ja raamatu ajalooline side. Näit. on eesti esimese ajakirja "Lühhike õppetlus" esimese numbri päismik tegelikult raamatu tiitelleht, isegi "Sakala" - vaieldamatult ajaleht oma sisu ja kausta poolest - peab vajalikuks aasta lõpul ära trükkida raamatuliku tiitellehe ja aastakäigu sisukorra.

Järjepideva ajakirjanduse algusperioodil on iseloomulik tiitelpiltide kasutamine ("Perno Postimees", "Tallorahwa

postimees", "Eesti Postimees"). XX s. alguseks on päismik muutunud lihtsamaks ja läheneb kujunduselt tänapäevastele tavadele. Tavaliselt oli päismik püsiv ("Eesti Postimees" muutus tiitelpilt algul aastaagade vahetusel), vaadeldaval ajavahemikul muutusid lehtede päismikud aga tihti. Enamasti on siis tegu formaadi või trükitehnika muudatustega või ka muude põhjustega (töölislehed pidid tihti nime vahetama). Valdav osa päistitteleist on tüpograafilised, väiksem osa klišeeritud. Päismik sisaldas peale päistitli veel hulgaliselt informatsiooni (daatumilaadilised andmed, toimetuse ja talituse aadress, tellimishind, kaasanded, üksiknumbri kind, toimetaja, kaasanded). Enamasti oli päistitli alla paigutatud väljaande lühiseloostus, näit.:

KIIR - Marksistline töörahva ajaleht;

POSTIMEES - Politiline, majandusline ja kirjandusline
Eesti avalik häälekandja;

SAARLANE - Üleüldine politika ajaleht maa ja linnarahvale.

Mõnes ajalehes ("Kiir") on päismikus toodud ka veel numbri tähtsaimate materjalide loetelu, millega toimeetus neid kirjutisi on püüdnud väärtustada. Teised tolle aja lehed on vastava osa esitanud kohe päismiku all. Kodanliku aja "Uudislehes" aga on see element esiküljel rändav. Seesugune väärtustamisvõte muutus hädavajalikuks seoses lehe mahu suurenemisega.

Päismiku üheks elemendiks töölisajakirjanduses muutus loosung. See võis olla püsiloosung ("Kõigi maade proletaar-

lased , ühinege!") või aktuaalselt muutuv loosung.

2. Ladu ja küljendamine. Käesolevaks sajandiks on ajaleh-
tede trükipind oluliselt suurenenud. Formaadilt suurimaks
olid "Postimees" (58x42 cm), "Päevaleht" (57x45 cm). Aastail
1900 -1917 oli domineerivaks neljaleheküljeline ajaleht
("Tallinna Teataja", "Teataja", "Saarlane", põhiliselt ka
"Päevaleht" ja "Postimees"). "Kiir" oma algusperioodil on
6-, "Uus Aeg" 8-leheküljeline (mõlemad aga olid väikesefor-
maadilised). Sajandi alguse lehed on enamasti viie, väikse-
mad kolmeveerulised. Kuni 1917. a-ni peetakse rangelt kinni
vertikaalsest küljendamisest, kusjuures ladu on üheveeruline.
Ka küljendus on üheveeruline, 1910.a. paiku võime aga koha-
ta ka juba kahe- ja kolmeveerulist küljendamist (eeskätt
"Tallinna Teatajas"). Samal ajal hakkab tulema ka kahevee-
ruline ladu. "Postimehes" hakatakse 1914.a. päismiku all
avaldama sõjateateid kaheveeruliselt laotuna, "Päevaleht"
avaldab neid koguni kolmeveerulises laos. Trükikirjana on
valdav korpuskeeglis fraktuurladu. Väiksemat kirjakraadi ka-
sutab teistest rohkem "Postimees" (näit. 1906.a.).

1905.a. toodi Eestisse trükikotta esimene ladumismasin,
millega algul laoti "Uut Aega", hiljem "Päevalehte". 1913.a.
saab linotüüpladumismasinad "Tallinna Teataja" ja alates
22. VII ilmub leht 8-leheküljelisena.

Juhtkiri ilmub enne Esimest maailmasõda esiküljel, sa-
geli on siin ka "suur" reklaam.

Oluline murrang küljendamisprintsipiides toimus kodan-
liku Eesti perioodil. Ajalehte tulvab rohkesti uudiseid -

olulisi ja ebaolulisi, lehtede maht suureneb: juubeli- ja pühadenumbrid paisuvad 20-24 leheküljeni. Kui 1900-1917 esimene lk. oli peamiselt pikkade liigendamata juhtkirjade pärralt, siis muutub see nüüd kirjuks: vahelduvad pealkirjad, sisse tulevad reklaam, fotod, karikatuurid, horisontaalküljendus. Teedrajavaks on siin "ameerikalik" "Vaba Maa", mille eeskujuks olid Skandinaavia suured päevalehed. Silmatorikavamad muudatused toimuvad siin alates 1920. aastast. 1928. a. kevadel hakati ajalehte trükkima moodsal kolmevärvi-rotatsioonimasinal, mis võimaldas kujundusse tuua ka värvivahelduse. 1930-ndaiks aastaks ei ole uudistega täidetud, erinevas laiuses laoga, reklaamiga ja fotodega esikülgenam mingi haruldus. Endiselt on aga püsima jäänud fraktuurkiri.

3. Materjali liigendamine. Väljakujunenud tava järgides on sajandi algul kõigis ajalehtedes kasutusel rubriigisüsteem, (Isamaalt, Kodumaalt, Väljamaalt, Kool, Valitsus, Pidud ja koosolekud, Kohtukoda, Seda ja teist, Ajakirjanduse ülevaade, Teised lehed jms.). Esimese maailmasõja päevil tulevad esiküljele sõjasõnumid, tavaliselt ka rubriigipealkirjaga ning alarubriikidega. 1914.a. "Päevalehes" (alates nr. 208) on sõjateated koondatud üldpealkirja "Suur Euroopa sõda" alla, millele järgneb alapealkirjadena lühikokkuvõtte rinnetel toimunust - seega siis üsna tänapäevane võte. Sõjauudiste lehekülg ise on väga liigendatud. Kirjanduskriitika on peaaegu kõigis ajalehtedes avaldatud rubriigis "Kirjandusest".

Juba 1883.a. hakkas "Eesti Postimees" saama telegramme Põhja Telegraafiagentuurist, XX s. algul saavad neid kõik

eesti päevalehed. Telegrammilisi uudiseid üksikutena ei avaldata, need koondatakse **standard**sesse rubriiki. Rubriikide pealkirjad on suuremast keeglist.

Traditsiooniliseks rubriigiks on **j o o n e a l u n e** järgneva jutu või kirjanduskriitika jaoks. See võib olla ka esiküljel. Osa ajalehti avaldab joonealuseid väljalõigatavate raamatulehtede (4 lk. koos) kujul.

Range rubriigisüsteem hakkab lagunema juba 1914.- 1917. aastail seoses põnevate sõjaliste ja poliitiliste kirjutiste eraldi avaldamisega. Kui "Vaba Maa" oma ilmumise algusaastail kasutab veel ulatuslikku rubriigistikku (Täna lehes, Päevauudised, Tallinna teated, Merelt, Väljamaalt, Kodumaalt, Koolielu, Seltsielu, Pidud ja koosolekud, Eesti töörahva teated, Tööstus ja kaubandus, Õnnetused ja kuritööd, Noorte keskel, Karskus, Lastekaitse jms.), siis juba 1925. aastaks on püsirubriike vähe järele jäänud. On valdavaks saanud suurte uudismaterjalide rubriigiväline avaldamine. "Uudisleht" toob sisse meelelahutuslikud temaatilised leheküljed, seda jätkab hiljem "Uus Eesti".

Paljud rubriigid aga püsivad (Kirju veerg, Naiste elu, naljanurgad jms.).

5. Pealkirjastamise areng on vahetult seotud rubriigisüsteemi ainuvalitsuse lõppemisega: pealkirja vajab ju põhiliselt ainult rubriigiväline lugu. Sajandi algul pealkirjastati põhiliselt vaid juhtkirju ja teisi pikemaid kirjutisi esiküljel. Moes olid siis eriti küsipealkirjad (Kas võib valida või mitte?, Piksepilved?, Kes on süüdlane?). Agiteerivad pealkirjad

on omased eeskätt töölisajakirjandusele (näit. "Kiires": Käed külge!). Seoses üheveerulise laoga on sajandi alguse lehtedes ka vähe mitmeveerulisi pealkirju, olukord näib muutuvat 1910.a. paiku. Kirjutise väärtustamisele pealkirja kaudu hakatakse rõhku panema alates 1914.a., millal üle kogu lehekülje ulatuv pealkiri pole enam harulduseks.

Kodanliku Eesti ajakirjanduses saab pealkiri silmapaistvaks väärtustamis- ja kujundamisvahendiks. Juhtkiri taandub sisekülgedele (tavaliselt 2. lk.), esikülj jääb suurte uudistete jaoks. See tendents lugude eraldi pealkirjastamisele laieneb ka sisekülgedele, nii et rubriigid jäävad lühimaterjalide koondamiseks või suurte sisuliste teemade jaoks (Naine, kodu, perekond; Majanduslik elu). Pealkirjad ise muutuvad konkreetseteks ja "põnevateks" (palju on kesksõnalisi konstruksioone): Vaivara valla konstaabel arreteeritud; Vanad patud selgunud; Üks suurimaist inimsöö unistusist - kaugele nägemine - teostatud jne. Rohkesti kasutatakse klišeeritud pealkirju. 1928.a. tuleb kasutusele värviline pealkiri.

6. Illustratsioonid. Järjekindlamalt hakatakse eesti ajakirjanduses klišeesisid kasutama Vene-Jaapani sõja ajal. 1910.a. paiku siirdub foto, mis siiani oli olnud haruldus, juba ka sisekülgedele. Esimese maailma sõja päevil on foto juba sageli esinev sisu- ja kujunduskomponent kõigis päevalehtedes. 1910 - 1915 kohtame niihästi võrk- kui ka joonklišeesisid, domineerib esimene. Eriti levinud on nn. võrksügav foto, s.o. näit. portree ilma mingi taustata. Kujult on fotod väga mitmesugused, ka ovaalsed, poolovaalsed, ümmargused, lõigatud

nurkadega. XX s. alguses elavneb ka k a r i k a t u u r ("Päevaleht", "Postimees"), rohke on tüpograafiliste nips-elementide kasutamine illustratiivsete elementidena.

Kodanlikes päevalehtedes on fotosid palju; 1920. aastal tuleb "Vaba Maa" esiküljele ka päevakohane karikatuur. 1928. a. saab sama ajaleht avaldada värvitrükis pilte. Provintsi-ajalehed aga jäävad kuni kodanliku aja lõpuni illustratsioonide poolest väga vaesteks, sest klišeerimine oli kallis.

Raadio ja televisioon

EESTI RAADIO SPORDISAATED NSVL RAHAVASTE V SPARTAKIAADI VALGUSTAJANA

T. Uba,
aspirant

Nõukogude Liidu rahvaste V spartakiaadi võistluste valgustamine ning sellele eelnenud saatesari "Spartakiaadi orbiidil" Eesti NSV koondvõistkondade ettevalmistusest spartakiaadiks oli 1971. aastal Eesti Raadio spordisaadete toimetuse tähtsamaks tööloiguks ning sai oma mahu poolest meie raadio spordisaadete ajaloo suurimaks ettevõtmiseks üldse. Mõningaid saadud kogemusi selle ulatusliku töö juures on püütud järgnevas analüüsida ja üldistada. Konkreetsed näited praktikuna kaasategija poolt peaksid illustreerima ühe või teise situatsiooni keerukust, milles reporteritel tuli informatsiooni kuulajatele vahendada.

Ajavahemikus 7. - 29. juulini 1971. a. andis Eesti Raadio otsereportaaže Moskvast spartakiaadivõistlustest 599,5 minutit ehk ümmarguselt 10 tundi. Sellele lisandus 16. - 29. juulini erisaade "Moskva - spartakiaad", milles tehti võist-

luspäeva kokkuvõte (keskmiselt 22 minutit päevas), kokku 311 minutit. 16.-28. juulini oli kavas veel keskpäevane erisaade, kogupikkusega 70 minutit, lisaks värske informatsiooni jooksev edasiandmine "Vikerkajas", "Päevakajas", päevauudistes, "Spordipäevikus".¹ Kokku oli spartakiaadiinformatsiooni väga mitmesugustes vormides (reportaazid, intervjuud, ülevaated jm.) eetris seega tublisti üle 20 tunni. Mahu poolest võiksid NSVL rahvaste V spartakiaadi valgustamisega konkureerida vaid Mehhiko olümpiamängude aegsed erisaated Eesti Raadios 1968. a., kuid kvalitatiivne erinevus on tooniandev. Mehhikost andis Eesti Raadiole otsest vahetat informatsiooni vaid üks kommentaator (G. Hololei) ning suur osa lisaandmeid tuli lühiinformatsiooni vormis hankida teisest allikatest. Moskvast teenindas toimetust 5-liikmeline reporterite brigaad (G. Hololei, T. Rääk, R. Küttim, J. Miller, T. Uba), kes ajakirjanduslikus mõttes asusid n.-ö. kahe jalaga sündmuste keskel ja said kuulajaile edasi anda vahetuid muljeid.

1. Otserreportaaz kui raadiospetsiifika

mõjukam vahend

Spordireportaazi on peetud klassikaliseks reportaaziliigiks.² Igas spordivõistluses endas on reporteerimiseks vajali-

¹ Andmed Eesti Raadio spordisaadete esildisest Üleliidulisele Kehakultuuri- ja Spordikomiteele.

² В. Губельман, Мысли о репортаже, Радиорепортаж, Москва, 1967, стр. 35.

kud põhinõuded: sündmus ja selle dünaamika. Kuulaja seisukohalt on tähtis, et see dünaamika ja pinge säiliks ka temani jõudvas reportaažis, sest sportliku pinge võlule kaasaelamine on samastatav identifitseerimisprotsessiga, adressaadi isikliku osavõtuga sündmusest kaasamõtleamise näol kommunikatsiooniprotsessis.³

Seetõttu on mõistetav see eriline osa, mida kogu spordisaadete süsteemis omandavad otsereportaazid, sest vaid sündmusele samaaegne kaasaelamine säilitab kogu selle pinge ja dünaamika. Antut silmas pidades planeeris oma tööd ka ER spordisaadete toimetuse rahvaste spartakiaadil. See on kaasaegne tendents, sest "...spordi ja raadio ühendamine on saavutanud tehnilise küpsuse. Fanaatikule on tähtis Kopa, Anquetili, Jazy võistlus samal silmapilgul."⁴

Otsereportaazide valikul lähtus ER spordisaadete toimetuse kuulajast, tema ootusmomendist nende alade suhtes, mis meil spordis on populaarsed. Rahvaste spartakiaadi päevil läksid eetrisse otsereportaazid neljast spordialast:

- 1) korvpall - 12 reportaaži, kogupikkusega 222,5 min.;
- 2) kergejõustik- 13 reportaaži, kogupikkusega 201 min.;
- 3) tõstmine - 4 reportaaži, kogupikkusega 37 min.;
- 4) võrkpall - 3 reportaaži, kogupikkusega 44 min.

³I. Trikkel, Raadiokommunikatsiooni spetsiifika, väljendusvahendid ja žanrid, Tartu 1969, lk. 56.

⁴Le Sport et la Presse, Edouard Seidler, Paris 1964, lk. 216 (Kopa - jalgpallur, Anquetil - elukutseline jalgpallur, Jazy - jooksja - Prantsuse spordi suurkuju - T.U.).

Lisaks võistlusreportaažidele läksid otse eetrisse reportaažid rahvaste spartakiaadi pidulikust avamisest - 35 min. (16. juulil kell 18.25 - 19.00), sellele järgnenud võimlemispeost - 30 min. (kell 19.30 -20.00) ning spartakiaadi lõpetamisest 30. juulil -30. min. (19.30 - 20. 00).

Oma iseloomult võikski eetrisse antud otsereportaažid jagada kahte põhirühma:

1)pidulike sündmuste reportaažid,

2) võistlusreportaažid.

P i d u l i k e s ü n d m u s t e r e p o r t a a -
ž i d said reporteritele raskemaks katsumuseks kui
v õ i s t l u s r e p o r t a a ž i d, kuigi nende erinevus
eeldaks vastupidist. Võistlusreportaažis pole ju midagi kind-
lalt ettemääratud, sest reportaaži sisu dikteerib võistluse
enda käik. Spartakiaadi piduliku ava- ja lõputseremoonia kulg
oli aga ette nähtud range stsenaariumi põhjal, mis näiliselt
kergendas, sisuliselt aga raskendas reporteerimist. Avapidus-
tuste reportaaži 35 minutist oli stsenaariumi järgi täpselt
arvestatud iga minut, mis sundis reportereid erilisele valv-
susele. Ühtki momenti ei tohtinud n.-ö. "maha magada": lip-
purite ümberrivistumised, transparentide pannoo ümberpaigutu-
sed, liiduvabariikide delegatsioonide sünkroonselt reportee-
ritav möödamarss peatribüünist, spartakiaaditule süütamine,
Üleliidulise Kehakultuuri- ja Spordikomitee esimehe sm. Pav-
lovi avasõnad, tervitused jne. - kõik see pidi olema kommen-
teeritud tegevusega rangelt samal hetkel, sest staadioni
taust ja publiku reageeringud olid reportaažis orgaaniliselt

ühe või teise sündmuse dokumentaalseks esiletoojaks. Sama kordus lõputseremoonia ajal. Oma koha nendes reportaažides leidsid ka kommentaatorite subjektiivsed, publitsistikale pretendeerivad mõttekillud, mis täitsid tegevuse tühimikke.

Et üheaegselt jooksis ka TV otseülekanne, oli eriliselt probleemiks võimlemispeo reportaaž. Ka kõige osavam sõnavalik ei suuda raadios täielikult korrata kõike visuaalset, mida erilise vaevata suudab edasi anda TV. Võimlemispeo otseülekandekaks ja kõikidele sündmustele kiireks reageerimiseks oli reporteritel tarvis t i n g i m a t a tutvuda proovide ja eriti peaprooviga, mis toimus ametlike avapidustuste täpse koopiana. Vaid eelnevalt nähtu abil oli võimalik kogu võimlemispeo kava eredust ja väljendusrikkust kuulajajale edasi anda. Et taolised reportaažid on meie reporterite praktikas küllaltki harvaesinevad (tegelikult vaid üks kord nelja aasta järel spartakiaadidelt), on mõistetav ka küllaldaste kogemuste puudumine. Võimlemispeo kava ja tegevusega oleks olnud vajalik veelgi konkreetsem ja üksikasjalikum e e l n e v tutvumine, mille põhjal oleks saanud valmis kirjutada reportaaži mõningad fragmendid. Otserreportaaži improvisatsiooni õhkkonnas jääb väljenduslaad teinekord kohmakaks, mistõttu reportaaži võivad tunduvalt elavamaks teha eelnevalt kirjasõnas fikseeritud ja sõnaväljendeilt lihvitud tegevuse- ja mõttekillud. Selline võte on radiožurnalistikas laialt levinud. Tuntud prantsuse kommentaator Leon Zitron tunnistas avameelselt, et parim

improvisatsioon on see, mis on varem hoolikalt ette valmis-
tatud.⁵

Võimlemispeo ülekande täiteks kasutati veel ühte võ-
tet. Ülekande keskele lülitati helilindilt reportaaž 10000
m jooksust, mis toimus avapidustuste raames, kuid ajaliselt
jäi kahe ülekande vahele (vt. eelnevat - I ülekanne 18.25-
19.00, II ülekanne 19.30 - 20.00). Et ajavahemikus 19.00 -
19.30 on ER kavas regulaarne soomekeelne saade, ei olnud
võimalik 10000m jooksu otsereportaažina edasi anda. Ametli-
ku avatseremoonia ja võimlemispeo alguse vahel katkes ka TV
ülekanne. Kõiki neid tegureid arvesse võttes oli 10-12 mi-
nutiline tihendatud reportaaž helilindilt (ca 30 min. kest-
nud jooksust) otstarbekas lülitada avapidustuste ja võim-
lemispeo vahele, sest antud juhul omandas helilindistatud
reportaaž otsereportaaži efekti (vaid väike ajavahe sündmu-
se endaga, eelneva informatsiooni puudumine).

Helilindistatud reportaažilõikude kasutamine otseüle-
kannetes on viimastel aastatel juurdunud menukalt ER spor-
disaadete praktikasse. Seda võtet kasutati ka spartakiaadi-
reportaažides. Kergejõustikuvõistluste otseülekannete pla-
neerimisel polnud praktiliselt võimalik otsereportaaži ae-
ga mahutada kõiki eeldatavalt huvipakkuvaid sündmusi (osa
jookse, põnevaid momente väljakualadel, kümnevõistluse pik-
ka heitlust jne.), sest toimetuse käsutuses olnud saateag
oli piiratud, lisaks tuli ajavahemikus 18.30 - 20.00

⁵ Р.Чечик, Французские информационные программы и их коммен-
таторы, Москва, 1966, стр. 4.

("magusamal" kergejõustiku ülekande ajal) arvestada saatekava mitut kommutatsiooni ühelt saatjalt teisele. Appi tuli siin mainitud võte - helilindistatud reportaažide lülitamine otseülekandesse.

Võistlusreportaažide eriliikidena tuleks eraldada reportaaže:

- (a) spordimängudest,
- (b) teistest spordialadest.

ER praktikas ülekannetes rahvaste spartakiaadilt kuuluksid esimesse rühma (a) korvpall ja võrkpall; teise rühma(b) kergejõustik ja tõstmine.

Teatud mõttes tinglik on b-rühma ühtne klassifikatsioon. Antud juhul näitavad reporteeritud alad ilmekalt spordialade erinevat iseloomu, millest reportaažides tuleb lähtuda. Kergejõustik on komplitseeritud spordiala, tegevus staadionil võib toimuda üheaegselt kümnes eri paigas, kus reporter peab välkkiirelt välja valima antud momendil tähtsaima. Tõstmises areneb tegevus üksikute etteastete kaudu ning korraga on kirjeldatav vaid ühe sportlase tõste.

Eesti Raadios on kergejõustikuvõistluste ülekandeid praktiseeritud ühe võistlusõhtu jooksul mitme, ajaliselt lühikeste reportaažiosadena. Nii ka seekord rahvaste spartakiaadilt. Näiteks 19. juulil toimus neli otseülekannet:

- 1) 18.50 - 19.05 - 15 min.
- 2) 19.13 - 19.20 - 7 min.
- 3) 20.00 - 20.13 - 13 min.

4) 20.00 - 20.32 - 12 min.⁶

Kokku: 47 min.

Selline süsteem on välja kujunenud aastate jooksul, kuid kaasaja üha suureneva informatsioonivajaduse ja reporterite kaadri professionaalse meisterlikkuse tõusu juures oleks ajakohasem töö teistsugune planeerimine.

Täpselt neid samu sündmusi oleks haaranud kaks pikemat ülekannet:

1) 18.50 - 19.20,

2) 20.00 - 20.32.

Kokku: 62 min.

Lühikeste, üksteisele n.-ö. otsajooksvate ülekannete puhul tunneb reporter pidevat ahistust, pidevat kartust, kas jõuab antud aja jooksul kõike vajalikku ära öelda. Seetõttu on oht muutuda kiretuks faktide kommenteerijaks, lakooniliseks ja kohmakaks. Suurem ajaline vabadus lubab ka reporteritel enam edasi anda võistluste pinget ja dünaamikat. Eriti kergejõustiku maavõistluste puhul (näit. NSVL - USA) oleks mõeldav 3-liikmelise brigaadireportaaži kogu võistlusõhtust algusest lõpuni (ca 2 - 2,5 tundi), mida edukalt on aastaid kasutatud paljudes välismaa raadiojaamades. Lisaks oleks see ka vahendite absoluutseks ära kasutamiseks konkurentsi puhul televisiooni otseülekandega.

Sama probleem kerkib ka korvpallivõistluste reportaažide puhul. Et Kesktelevisioon andis otseülekandeid spartakiaadi korvpalliturniirist vähe, rahuldab kuulajaid ER üle-

⁶Väljavõte saatekavast 19. VII 1971. a.

kannete maht (12 ülekannet, keskmiselt 18,5 minutit mängust). Kõik ülekanded olid planeeritud ühe skeemi järgi - otsereportaaz teise poolaja teisest poolest. Sama põhimõtte järgi jätkuvad korvpallireportaazid ka 1971/72 hooajal Eesti spordis ülipopulaarsetest "Kalevi" meeskonna mängudest NSVL meistri-sarjas. Arvestada tuleks aga selle vahega, et Tallinnas toimunud mängudest (samuti Kaunasest), on olnud ka otseülekanne TV-s ning raadio on jäänud **Praktiliselt** terve tunni oma kuulajatele mängust võlgu (mängu algus harilikult kell 19, televisiooniülekanne I programmis samuti kell 19, raadioreportaaz vikerraadios algusega kell 20).

Arvatavasti ei ole raadios otstarbekas kogu mängu edasiandmine ohu tõttu muutuda reportaazis üksluiseks, küll võiks aga kaaluda mitmekordset sisselülimist mängukäiku - näit. mängu algus (5 - 6 min.), I poolaja lõpp (3 - 6 min.). Sel-line moodus välistaks ka reportereile ning kuulajale tüütud tagasihüpped pinevatel mängu lõpuminutitel esimese poolaja sündmuste juurde ning annaks kommentaatorile hoopis suurema loominguvabaduse.

Kolm ülekannet spartakiaadi võrkpalliturniirilt (19. juulil - 12 min., 24. juulil 20 min., 29. juulil 12 min.) saab vaid tinglikult asetada otsereportaazide kategooriasse, sest võrkpallimäng on ajaliselt piiramatult ja seetõttu otseülekandena praktiliselt planeerimatu. Seetõttu on õige see praktika, et helilindistatakse geimide otsustavad lõppmomendid ning mängitakse eetrisse enne otsustava geimi lõpuosa reportaazi, mis läheb eetrisse olenevalt ajalisest sobimisest

või sobimatusest kas otse või samuti helilindilt. Et spartakiaadipäevil Moskvast võrkpallivõistluste televisiooniotseülekandeid ei toimunud, olid mainitud erisaated (helilõikude ja otsereportaazmomentide süntees) tegelikult otsereportaazi väärtusega. Kogenud spordireportaazide kuulaja-vastavõtja eristab aga kiiresti tegelikku otsereportaazi taolisest ajaliselt tihendatud reportaazist - erisaatest. Kui absoluutses otsereportaazis ei jää kommentaatoril mahti ulatuslikumateks üldistusteks ja mängu üksikute osade lahtimõtestamiseks, on mitmekordse sisselülitamisega helilindistatud saate puhul mängu laiem analüüs kuulaja poolt juba nõutud ja seda õigustatult, sest professionaalsel kommentaatoril on selleks piisavalt aega.

Komplitseeritum on olukord tõstmisvõistlustelt antud reportaazide puhul, sest võistlused esimeses raske- ja üliraskekaalus, millest ER-s olid kavas otseülekanded, olid ka üldise tähelepanu keskpunktis (samuti toimusid TV otseülekanded). Et ka tõstmises on täpne võistluste ajaline etteplaneerimine võimalu, tuli loota teatud mõttes juhusele. Planeeritud saate ajad:

- 23. juulil - 18.00 - 18.08,
 19.00 - 19.10,
- 24. juulil - 18.00 - 18.10,
 19.00 - 19.09

läksid enamvähem kokku kahe esimese tõsteviisi (surumise ja rebimise) lõpuga, lõpptulemuste teatamiseks tuli aga kasutada reporteri järeлjutustust igapäevases spartakiaadisaates

"Moskva - spartakiaad" kell 20.30.

2. Erisaadete žanridest ja nende efektiivsusest

Spartakiaadipäeva esimesed uudised lähetasid reporterid Moskvast helilõiguna informatsioonisaatesse "Vikerkaja", kus kella 12-13 vahel läks eetrisse 4-5 minutit uudiseid spartakiaadilinnast. Samanäoline oli ka päeva esimene erisaade kell 16, kus anti hommikupoolikul toimunud võistluste ülevaade, samuti tutvustati eelolevat spartakiaadipäeva. Enam hoolt valmistas kogu brigaadile päeva põhisaade "Moskva - spartakiaad", mis anti Moskvast helilindilt otse eetrisse kell 20.30. Esmakordselt viie spartakiaadi jooksul oli päeva kokkuvõttev saade eetris nii varakult eelmiste aastate 22.30 - 23.00 asemel. Seda tingis kolm asjaolu:

- 1) vastutulek kuulajaskonnale;
- 2) võistluspäevade iseloom (suhteliselt varajane lõpp);
- 3) teatud konkurents teiste kommunikatsioonivahenditega.

Reporterite brigaadi seadis see aga täiendava probleemi ette: niigi ülikiires töös tuli operatiivsaade eetrisse andmiseks valmis teha kaks tundi tavalisest varem, lisaks väga piiratud tehnilistel tingimustel. Kogu brigaadi käsutuses oli Lužniki staadionil üks stuudio ja sellega seotud foonika kahe magnetofoniga. Eriti rasked olid spartakiaadi alguspäevad (16.-19. juulini), mil samaaegselt läbi sama stuudio ja foonika läksid eetrisse otsereportaažid kergejõustikuvõistlustelt, kuna osa reportereid valmistas kõrvaklappidega monteerides ette järgne-

vat saadet. 19. juulil ei jäänudki vahepealset aega kergejõustiku reportaaži ja erisaate vahele. 5000 m jooks algas plaanitud hiljem, reportaaž lõppes 20.32 ja kohe järgnes päeva kokkuvõttev erisaade "Moskva - spartakiaad".⁷

Niisugustes tingimustes oli äärmiselt raske kommenteerida autoriteetsel tasemel äsjalõppenud võistluse kõiki külgi.

Prantsuse raadioajakirjanike kogemused ja teoreetilised üldistused käsitlevad otseülekannetele järgnevaid saateid järgmiselt: "Järgnevatel minutitel on vajalik spetsialisti kommentaar ja sportlaste enda selgitused. Kui mingi saavutus on registreeritud, siis raadio pidevalt kordab ja kommenteerib fakti."⁸

Niisugust kohest kommenteerimisfakti osavõtja enda kaudu kasutas ka Eesti Raadio oma erisaadetes. Näit. otseintervjuu eetrisse Enn Eriksoniga kohe pärast pronksmedali võitmist kettaheites.

Erisaade "Moskva - spartakiaad" koosnes peamiselt raadioajakirjanduse žanridest:

- 1) reportaaž,
- 2) intervjuu,
- 3) kommentaar,
- 4) ülevaade,
- 5) lühiinformatsioon.

⁷Väljavõte saatekavast 19. juulil 1971.a.

⁸Le Sport et la Presse, Edouard Seidler, Paris 1964, lk.216.

Töö jaotamisel viie reporteri vahel sai määravaks reporterite spetsialiseeritus vastavale spordialale. Valitsevaks žanriks spartakiaadivõistluste edasiandmisel oli reportaaž, mis erinevatelt aladelt läks eetrisse saates "Moskva - spartakiaad" keskmiselt 5-6 minutiliste helilintidena. Kahtlemata jääb reportaaž ka edaspidi valitsevaks žanriks spordiinformatsiooni süsteemis, kuid antud saadetes kippus reportaaž liigselt domineerima.

Intervjuud jäid enamuses vaid **illustratsiooniks**, sest neid kasutati mõne reportaaži täiendamiseks sündmusest osavõtjaga. Intervjuud aga kasutati vähe ühe või teise olukorra või probleemi otstarbekamaks lahtimõtestamiseks.

Kommentaarid olid peamiselt **konstateerivad**, vähem ajakirjanduslikult löövad, sündmusi lahtimõtestavad, publitsistlikud.

TV ja raadio stimuleerivad pressi, sunnivad asetama rõhku järelinformatsioonile.⁹ Sellises olukorras olid tegelikult ka saate "Moskva - spartakiaad" tegijad, kuid võistluste järelinformatsiooni hankimist kasutati vähe.

Ülevaade eksisteeris omaette žanrina vaid erandjuhtudel, peaaegu alati kasutati seda aga siis, kui reportaaž oli tehnilisel või mõnel muul põhjusel ebaõnnestunud. Mõnedel spordialadel võiks aga asjatundlik ülevaade olla efektiivsem laialivalguvast reportaažist võistluse kohta, mis on ajaliselt kauakestev või ebadünaamiline. Seetõttu vääriks ülevaade omaette žanrina rohkem tähelepanu, seda enam, et meie

⁹Le Sport et la Presse, Edouard Seidler, Paris 1964, lk.221.

praktikas on kommentaar ja ülevaade teineteisele ohtlikult lähenenud.

Nõustuma peab mõttega, et ajalehed ei oska veel TV ja raadio mõju hinnata ning seetõttu õigesti konkurentsi pakuda. Informatsioonipress otsib oma teed, et täiuslikumalt lugejat rahuldada. Lugeja nõuab veel midagi peale ekraanil nähtu ja raadiost kuuldu.¹⁰

Samas olukorras on ka raadioajakirjanik n.-ö. järelsaadete puhul, kus kuulaja ootab uusi fakte ja täiendavat lähenemist otsereportaazis antule. Kasutusel olnud brigaadi koosseisu juures (viis reporterit) oleks kõne alla võinud tulla ühe reporteri spetsialiseerumine n.-ö. vabaks vaatlejaks, kelle ülesandeks oleks olnud saadete mitmekesistamine nähtu abil isikliku prisma läbi. Ameerika spordiajakirjanduses kutsutakse sellist meest color-man. "Color-man on võimaline eel- ja järelkommentaariks, täitma spordivõistluste vaheaegadest tingitud pause eetris, esitama täiendavat informatsiooni, mis huvitab kuulajat."¹¹

Järelkommentaari jaoks oli võimalus veel õhtu viimases saates kell 22.50 regulaarses "Spordipäevikus", kuid piiratud aja tõttu kulus seal antud 5-6 minutit hilisõhtuste tulemuste andmiseks.

Seetõttu jäi ka faktide ajakirjanduslik lahtimõtestamine kõige nõrgemaks lüliks spartakiaadisaadete programmis. Üleliidulises raadios täitis seda ülesannet erisaade, kus

¹⁰ Le Sport et la Presse, Edouard Seidler, Paris 1964, lk.223.

¹¹ R. L. Hilliard, Radio Broadcasting, New York 1967, lk. 177.

vaheldumisi lülitati eetrisse oma korrespondendid erineva-
test võistluspaikadest (vene k. ka vastav termin seda liiki
saadetele. **перекличка**). Taoline saade nõuab eraldi saateae-
gu, on muusikaliselt kujundatud ja omaette programmina ker-
gesti jälgitav.

3. Saatesarjast "Spartakiaadi orbiidil"

Suurvõistluste eelseid probleeme on ER praktikas pide-
valt üles tõstetud jutuaajamistes sportlaste, treenerite,
spordijuhtidega. Esmakordselt kavandati aga NSVL rahvaste
V spartakiaadi eel ulatuslik saatesari "Spartakiaadi orbi-
idil", kus tihedas koostöös Vabariikliku Kehakultuuri- ja
Spordikomiteega püüti võimalikult asjalikult ja efektiivselt
vaagida ja lahendada kõiki spartakiaadi ettevalmistusega
seotud probleeme.

Enam kui nelja kuu jooksul eetrisse läinud saatesari
oli üldjoontes oma ülesannete kõrgusel. Mitme küsimuse la-
hendamisel oli raadiomikrofon spartakiaadivõistkondadele
konkreetselt abimeheks: näit. vibulaskjate treeningutingi-
mused, Pärnu sõudekanaliga seotud probleemid, keskmajooks-
jate konkurss Eesti Raadio eriauhinnale, poksi olukord vaba-
riigis, sportlaste toitlustamise küsimus, arstlik kontroll
jne. Innustavat eeskuju pidid andma portreed eelnevatel
spartakiaadidel hästi esinenud eesti sportlastest. Kogu saa-
tesarja optimistlik vaim aitas Eesti NSV spordijuhtide sõ-
nade järgi tublisti kaasa koondvõistkonna võistlusvaimule
spartakiaadipäevil.

Mainitud saatesari oli esimene omalaadne katse, mis tekitas elevust vabariigi spordiringkondades. Veelgi efektiivsemaks sekkumiseks jäi vajaka omaalgatuslikest üritustest - mitmesugustest konkurssidest, eriauhindadest, koondist otseselt mobiliseerivatest sündmustest. Objektiivselt on see seletatav ER spordisaadete toimetuse piiratud tööjõuga. Kahel koosseisulisel ja ühel lepingulisel töötajal, kes pidevalt viibivad veel komandeeringutes, käib pidev organisatsiooniline töö mõistetavalt üle jõu.

Saatesarja ettevalmistamise ja planeerimise käigus viis spordisaadete toimetust läbi ankeedi kõigi spartakiaadikandidaatide ja treenerite hulgas, millest saadi väärtuslikke teemasid ja üldse näpunäiteid spordisaadete edasiseks planeerimiseks.

4. Mõningaid järeldusi

1. Spartakiaadivõistluste valgustamisel Eesti Raadios oli rõõmustavalt märgata kaasaegset tendentsi: rohkem kui kunagi varem kasutati raadio mõjukaimat relva - otseülekannet. Reportaažides kasutati uusi töövõtteid (helilindistatud vahepalad), mis teeb otseülekande veelgi tempokamaks. Saateagade planeerimisel tuleks rohkem silmas pidada kuulajate kasvanud nõudeid koos reporterite kaadri kasvanud võimetega. Üksikute otsereportaazide lõikude asemel on dünaamilisem pikemaajaline kaasaelamine võistluste mõjule. Arvestada tuleb konkurentsi TV poolt, eriti paralleelselt toimuvate ülekannete puhul.

2. Erisaate "Moskva - spartakiaad" saateag (20.30) oli sobivam kuulajale, keerulisemad probleemid seadis see aga saate tegijale. Ülioperatiivselt eetrisse antud materjalides oli paiguti tunda kiirustamist, mis kahjustas kvaliteeti. Ajakirjanduslikus mõttes jäi osa fakte lahti mõtestamata, see peaks sundima raadioajakirjanikke suuremale aktiivsusele tulevikus ka võistlusjärgse materjali otsimises ja esitamises. Domineerisid võistlusreportaazid, kaaluda tuleks ka eraldi vaatleja - kommentaatori kasutamist saadetes (nagu P. Kivine Mehhiko OM ajal).
3. Ülioperatiivse töö puhul on hädavajalik, et kogu saatesarja jooksul viibib kohal ka tehniline töötaja (helioperaator), eriti kui saated mängitakse otse eetrisse teisest linnast.

Saateajad ja erikaal erinevate spordialade puhul oli planeeritud õigesti. Viltulaskmist esines vaid spartakiaadi alguses - enne ametlikku avamist toimunud vibulaskmise ja sõudevõistluse ajal ei viibinud Moskvast veel ühtki ER reporterit, seetõttu olid neile, meile edukaile aladele, teenimatult vähe tähelepanu pööratud.
4. Organisatsiooniline töö on täielikult efektiivne vaid sel juhul, kui selle läbiviimiseks on toimetusel vajalikul määral tööjõudu. Spartakiaadivõistlustel oli Eesti Raadiot teenindanud brigaadis üks koosseisuline, üks lepinguline ja kolm mittekoosseisulist autorit.

Eesti Raadio NSVL rahvaste V spartakiaadi valgustajana on saanud tunnustavaid hinnanguid NSVL Kehakultuuri- ja Spordikomiteelt, Eesti NSV Spordiajakirjanike Föderatsioonilt.

Spordisaadete toimetuse juhataja, kommentaator Gunnar Hololei teenis NSVL Kehakultuuri- ja Spordikomitee aukirja ja NSVL rahvaste V spartakiaadi mälestusmedali.

Raadiot tehakse rahvale ja rahvas teeb raadiot

P. Maimik,

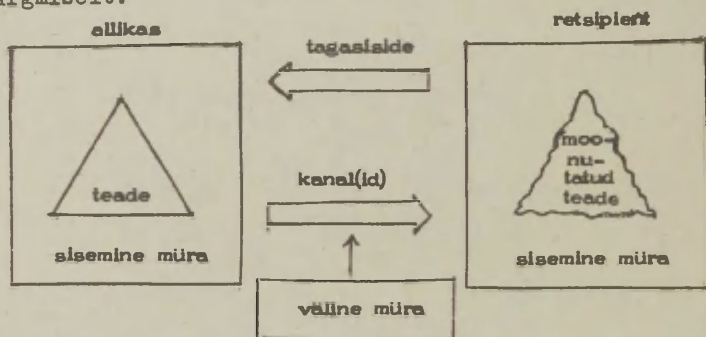
Eesti Raadio arvutuskeskuse metoodik

Tänapäeva inimkonna informatsioonitalitus on kujut-
lematult lai: ta haarab ühtse posti-, telegraafi-, te-
lefoni-, raadiosidesüsteemi, raamatud, ajalehed, aja-
kirjad, raamatukogud, raamatuhoidlad jne. Mikrofilmi-
kerale, mis vabalt mahub tikutoosi, võime mahutada
terve raamatukapi sisu. Sidesputnikute ja raadiorelee-
liinide ilmumisega sai inimene võimaluse oma korterist
väljumata näha ja kuulda sündmustest, mis samal hetkel
toimuvad teisel pool maakera või isegi Kuul. Kuid in-
formatsioonivahendid ei räägi ühes keeles, ei propagee-
ri ainult üht mõttelaadi, ning sellises komplitseeritud
olukorras ei ole meil, nagu ütles V.I.Lenin, "...üks-
köik, kus ja kuidas meie ajaleht levib. Meil on kõige
tähtsam teada, kas ta tööpoolest täidab Venemaa ees-
rindliku klassi, s.o. töölisklassi kasvatamise ja ühen-
damise ülesandeid" (1, lk. 297).

Niisiis - meil ei ole üksköik, kas meie TV-saateid
vaadatakse, ei ole üksköik, kas meie raadiosaateid kuu-

latakse. Kui paljud meid kuulevad, kui paljud mõistavad? Mida teha, et me tühja ei töötaks?

Kommunikatsiooni all mõistame informatsiooni inimestevahelist levikut, inimestevahelist suhtlemist üldse (4, lk. 70). Kommunikatsiooniprotsessi võib kirjeldada järgmiselt:



Nagu näeme, on tema põhielementideks allikas, teade (lähitus), kanal ja retsipient. Protsessiga kaasneb ka müra: sisemine müra allikas ja retsiendi, ja väline müra kanalis, mis kõik tekitab protsessis segadust (12, lk. 8). Erineva sotsiaalse päritolu, vanuse ja elukutsega inimesed saavad üksteisest erinevalt aru ja mõnikord saadakse aru risti vastupidiselt (reklaamis - asja reklaamitakse, ju siis keegi ei osta, laod on täis; ideoloogias - miski on viltu, et asjast nii palju räägitakse!). Ükski signaal ei jõua meieni moonutatuna. Kõik otsustused mineviku või oleviku kohta, tulevikust rääkimata, tehakse puuduliku ja moonutatud informatsiooni alusel (3, lk. 7).

Kommunikatsiooniprotsessi komplitseerituse tõttu vajavad ajakirjanikud, TV- ja raadiotöötajad abimeest teaduslikult põhjendatud massikommunikatsiooni teooria näol. Kuid žurnalistikateadlasi, kes tegeleksid mitte niivõrd ajakirjanduse ajaloo uurimisega, kuivõrd tänapäeva massikommunikatsiooni seaduspärasuste uurimisega, võib meil vist sõrmedel üles lugeda.

Et meil siiani puudub terviklik nõukogude ajakirjanduse teooria, sellest räägib ka massikommunikatsiooni protsessi erinev kujutamine erinevatel uurijatel. Mitmed neist viitavad (näiteks Vooglaid, 5, lk. 18; Kidron, 2, lk. 7; Boiko, 6, lk. 34; Skiba, 11, lk. 2 jt.) Ameerika professori Harold Lasswelli skeemile: kes teatab, mida teatab, millise kanali kaudu, kellele, millise efektiga. V. Jadov lisab tingimused, milles teatamine toimub, ja teate suuna, I. Trikkel rõhutab veel direktiivorgani osa massikommunikatsiooni protsessis (12, lk. 29). Nagu näeme, sisaldab massikommunikatsiooni protsess mitmeid erinevaid komponente. Ennekõike on see protsess lahutamatu neist objektiivsetest tingimustest, milles ta kulgeb, ja informatsiooni allikast. Tal on kindel suund ja sisu, ta on mõeldamatu mitmesuguste tehniliste vahenditeta. Massikommunikatsiooni protsessil pole mõtet ilma propaganda objektita, auditooriumita. Ja lõpuks, sel protsessil on loogiline lõpp - auditooriumi mõjustamise tulemused, ja ka mõju efektiivsust tuleb lugeda protsessi koostisosaks.

Maasikommunikatsiooni süsteemi teaduslikuks juhtimiseks on vaja tunda iga tema lüli erikaalu, aga iga lüli teaduslikuks suunamiseks - tema kohta teiste propaganda-vahendite hulgas ja nende kõigi erikaalude suhet. Põhjusti nendeks arvestusteks on kaks: 1) erinevad propaganda- ja informatsioonikanalid mõjutavad auditooriumi üheaegselt, mida ei tohi jätta konkreetses juhtimises arvestamata; 2) propaganda- ja informatsioonikanalite erikaal on kõikuv, muutuv. Niisiis, et raadiotöötajad võiksid põhjendatult planeerida saatekava, anda kuulajatele just niisuguseid saateid, mis neid huvitavad, arendavad ja kasvatavad, ja et need saated läheksid eetrisse just sel ajal, mil kõige suuremal asjahuviliste ringil on võimalik neid jälgida - selleks on vaja teada raadio erikaalu teiste propagandavahendite hulgas, tema populaarsuse astet, tema spetsiifilisi jooni, ja loomulikult leida vastus küsimusele: kes, miks ja kuidas kuulab raadiot.

Raadio mõju kuulajale on puhtakustiline, kas siis inimkõne, muusika või heliefektide näol. Tema spetsiifiline iseärasus seisneb selles, et heli kantakse suurte vahemaade taha; siit ka operatiivsus, mille suhtes raadioga ei suuda võistelda ükski teine informatsiooni- või sidevahend. Raadio toetab inimeste vajadust ühiskondliku informatsiooni järele, rahuldab soove puhata ja meelt lahutada. Raadiot kuulates võib samaaegselt tegelda käsitööga, valmistada toitu, juhtida autot või tegelda intellektuaalse tööga (mõned üliõpilased ei oska

muidu õppida, kui ainult raadiomuusika saatel!).

Kõigi oma plusside juures on raadiol suur puudus: ta korraldab kuulajaga vaid ühepoolse sideseansi saamata mingeid otseseid mõjutusi oma auditooriumilt. Kirjanduses näitab lugejate huvisid raamatu tiraaž ja selle minek ostulettidelt. Kinos või teatris võime reaalseks edu näitajaks lugeda külastajate arvu, pileтите läbimüüki. Raadiol selliseid abimehi pole, ja pikka aega valitses meil kitsapiiriline ettekujutus saadete efektiivsusest ja kuulajaskonnast. Nähti protsessi vaid kuni mikrofoni, tööd hinnati ürituste arvu ja programmi mahu järgi. Kuid on silmnähtav, et need näitajad ei iseloomusta tegelikku töö efektiivsust.

Ülesanne seisneb selles, et leida tee raadiovastuvõtjate, kuulajate juurde, et korraldada tagasiside, ilma milleta on võimatu õigesti orienteeruda raadiotöö juhtimise probleemides.

Ei ole kõigile võrdselt meeldivaid või mitte meeldivaid saateid, nagu ei ole ka keskmist vaatajat-kuulajat-lugejat. Juba oleme hakanud arvestama, et meie kuulaja on mees- või naissoost, noor, keskealine või pensionär ja et auditoorium koosneb inimestest, kelle elutingimused, haridus ning kultuuritase on erinev. Igal inimesel on oma nägu ning võimatu on igaühe soove arvestada. Ilmselt tuleb eristada auditooriumi kõige üldisemaid ja kergemini arvestatavaid iseärasusi. Sellega tegelebki suhteliselt uus teaduslik suund - raadio ja TV.

sotsioloogia.

Uue teadusala haare on küllalt lai. Milles on sellise tormilise ekspansiooni saladus? Põhjusteks on:

- 1) massikommunikatsiooni vahendite kiire areng;
- 2) suurenenud huvi teaduslik-tehnilise revolutsiooni sotsiaalsete tulemuste filosoofilise lahtimõtestamise vastu;
- 3) mitmete teaduste ühtesulamine, uute meetodite teke, millela oleksid sotsioloogilised uurimused võimatud;
- 4) otsingud maailmavaatelistele probleemide lahendamiseks (7, lk. 42).

Raadiokuulajate arvu ei saa kindlaks määrata otsese arvutuse teel, nagu seda tehakse kino-, teatri- ja kontserdikülastajate arvu väljaselgitamisel. Raadioauditooriumi kindlaksmääramiseks tuleb kasutada teisi võtteid, mille aluseks on valikmeetodite kasutamine. Viimased seisnevad eriliste reeglite järgi valitud elanikkonnarühma uurimises, mis peab moodustama justkui kogu elanikkonna mikromudeli. Näiteks kui programmi kuulas 10% muudelist, võib teha järelduse, et seda saadet kuulas umbes 10% elanikkonnast. Aga siit on ainult samm edasi auditooriumi suuruse kindlaksmääramiseni. Jääb aga väheks, kui ainult mõõta mingi saate auditooriumi, ilmselt peab veel oskama mõistlikult interpreteerida küsitluse tulemusi. Kas on õige öelda, et mida suurem on auditoorium, seda populaarsem on saade? Mitte alati. Auditooriumi suurus on sõltuv mitmetest teguritest. Kõigepealt vaatleme saate

aega. Kui see on valitud õnnestunult, siis muude võrdsete tingimuste juures kogub saade suurima auditooriumi. Auditooriumi suurus sõltub ka saate kohast programmis. Kui vaatlusalune saade järgneb mõnele huvitavale saatele, võib auditoorium suurened ja vastupidi, väheneda, kui eelnev saade oli ebahuvitav.

Palju sõltub ka saate reklaamist, tuttavast või harjumuspärasest rubriigist, mille märgi all saade läheb. On võimalikud ka sellised juhtumid, kus üheaegselt kuulatakse raadiot ja vaadatakse televiisorit. Sellisel puhul on küsitlusandmete interpreteerimine eriti raske.

Maailma raadio- ja TV sotsioloogid kasutavad oma uurimistöös mitmeid meetodeid.

Eriti kõrge operatiivsuse annab t e l e f o n i - k ü s i t l u s , kuid sellel meetodil on üks suur puudus, nimelt langeb uuritavate hulgast automaatselt välja see inimeste grupp, keda ei ole telefoniabonentide hulgas.

E l e k t r o o n i l i n e m e e t o d seisneb selles, et vastuvõtja külge monteeritakse spetsiaalsed seadmed, mis registreerivad aparaadi sisselülitamise, tööaja ja saate laine.

P a n e e l m e e t o d seisneb selles, et teatud aja jooksul küsitletakse ühtesid ja samu inimesi. Siin on tegemist, nagu ütleb ka ingliskeelse termini tähendus, "suletud ringiga", "kinnise seltskonnaga", mis aga koosseisult peab siiski kujutama representatiivset läbilõiget.

P ä e v i k u m e e t o d - vastajad panevad kirja kõik oma päevased toimetused veerand- või poole tunnise täpsusega, märkides ära ka paralleeltegevused (näiteks õmblemine ja raadiokuulamine).

Eesti Raadio esimeseks tõsisemaks uurimuseks kujunes töö "Raadiolehes" avaldatud kuuldemängude toimetuse ankeedi kallal. Ankeet ilmus 1959. aasta lõpul ja vastuseid saadi 1396. Järgnesid kogu Türi linna elanike küsitlus 1962. aastal, uurimisi Tallinnas 1964. aastal. Need uurimused kandsid juhuslikku iseloomu, metoodika oli küllalt algeline ja seetõttu ei saanud tulemusi üldistada ega laiendada kogu vabariigile. Mingeid kokkuvõtteid lubasid aga needki materjalid teha. Tähtsamaks kui kõik muu võis aga lugeda seda tendentsi, mis nüüd endale eluõiguse võttis: raadiokuulajate soovid ja ettepanekud said aluseks saadete sisu kindlaksmääramisel ning saateprogrammi koostamisel. Lähtepunktiks, kust algas tõsisem töö auditooriumi uurimise kallal, võib lugeda 1965. aasta esimesi kuid, kui pandi alus Eesti Raadio ühiskondliku arvamuse uurimise grupile. Kui varem toimusid küsitlused episoodiliselt, ühiskondlikel alustel, siis nüüd konsulteerisid küsitluste läbiviijad psühholoogide, matemaatikute, raadiožurnalistidega, et otsida paremaid mooduseid süstemaatiliste faktide kogumiseks. Sõlmiti kontakte teaduslike asutustega, telliti kaastööd. TRÜ loogika ja psühholoogia kateedril valmis näiteks uurimus "'Päevakaja" psühholoogilise analüüsi alustest" (autorid E.Pung, U.Siimann,

Ü.Vooglaid), **pedagoogika** kateeder uuris lastesaadete efektiivsust. Esimesel tööaastal korraldas ühiskondliku arvamusgrupp kaks ankeetküsitlust: 1) kuulajate muusikalise maitse väljaselgitamiseks, seda peamiselt "Muusikalise tunni" baasil; 2) Eesti Raadio erinevate programmide erikaalu väljaselgitamiseks.

Nagu teada, **peavad**igas sotsioloogilises uurimuses sisalduma mitmed komponendid, mis kindlustavad uurimuse teaduslikkuse:

1. probleemi määramine (tööhüpotees);
2. valik, representatiivsus;
3. uurimuse meetodi kindlakstegemine (ankeet, intervjuu, vaatlus jne.);
4. uurimise, resp. mõõtmiste läbiviimine;
5. selgitava mudeli loomine;
6. uued hüpoteesid (10 lk. 104).

Eesti Raadios pole harvad need juhtumid, kui uue, mittetraditsioonilise saatesarja kohta saadakse teinekord hukkamõistvaid, isegi solvavaid kirju. Kas oleks õige uus saatevorm maha matta, kas on raadiotegijatel õigus kuulajate arvamust mitte arvestada? Tundub, nagu oleks tegemist risttulega. Tegelikult asi nii ei ole, sest tegelikku tagasisidet kuulajatega ju ei olnud. Milleks peaks toimetusse kirjutama inimene, keda saatesari täielikult rahuldab? On palju ilmsem, et kirjutab just rahulolematu või siis grafomaan. Ja süüdi pole mitte kirjad. Kui avaldada ankeet ja võtta vaatluse

alla ainult need vastused, mis ise saabusid toimetusse, võime saada samasuguse väära pildi. Muidugi, kõigi kuulajate arvamust teada saada on lihtsalt võimatu. Kuid selleks, et mitte eksida järeldustes, tuleb valida osa auditooriumist sel kombel, et ta oma struktuurilt vastaks küllaldase tõenäosuse astme juures kogu auditooriumi struktuurile. Asi ei ole selles, kui paljude inimeste arvamust küsitakse, vaid selles, kuidas nad on valitud. Ilusa näite sellise valiku kohta toob Olšanski (10, lk. 107). Me teame, kuidas näeb välja kihiline kreem-tort. Te võite võtta ülalt tükikese kreemi, maitsta ja öelda: "Oo!" Kuid see kreem ei iseloomusta ju kogu torti. Selleks, et anda talle täielik iseloomustus, tuleb teha selline väljalõige, et kõiki kihte võiks proovida, seejuures vastavas proportsioonis. Sama printsiipi tuleb kasutada ka küsitletavate valiku puhul!

Selline "tordilõik", elanikkonna "mudel" loodi Eesti Raadio ühiskondliku arvamuse uurimise grupi poolt juba tema tegutsemise algaastal ning enamus küsitlusi viiakse läbi just selle mudeli abil.

Suureks sündmuseks Eesti Raadio ühiskondliku arvamuse uurimise grupi elus oli tema lülitamine 1969.a. kevadel loodud Eesti Raadio arvutuskeskuse koosseisu. Kuigi ajakiri "Žurnalist" juba 1968. aastal kirjutas: "Praegu on Eesti Raadio ainuke meie maal, kes viib sotsioloogilisi uurimusi läbi mitte episoodiliselt, mitte käsitööna, vaid iga päev ja rangelt teaduslikul

alusel" (9, lk. 28), võib Eesti Raadio arvutuskeskuse loomist lugeda veel üheks etapiks meie massikommunikatsiooni uurimise tugevamale alusele viimisel.

Eesti Raadio arvutuskeskuse koosseisu kuulub 30 spetsialisti mitmelt alalt (operaatorid, tehnikud, insenerid, programmeerijad, perforeerijad, ökonomistid, psühholoog, sotsioloogid jne.) ning tema käsutuses on üks Nõukogude Liidu täiuslikumaid elektronarvuteid "Razdan-3". Arvutuskeskusel on üle vabariigi ligi 100 inimesest koosnev intervjuerijate võrk, kellele toetudes viiaksegi läbi enamik küsitlusi. Küsitlusmeetodeist kasutab Eesti Raadio arvutuskeskus peamisena telefoniintervjuud, päevikut ja ankeeti.

1967. aastal läbi viidud küsitlus "Eesti Raadio koht informatsioonikanalite hulgas" näitas, et suur osa meie elanikkonnast tunneb ikka veel nn. informatsiooninälga : 60,5% küsitletuist soovis kuulda enam uudiseid välismaalt; 34,7% - uudiseid kodulinna ja kodurajooni kohta; 30,5% - uudiseid meie vabariigist; 16,9% - uudiseid venasvabariikidest.

Millised informatsiooniallikad on Eesti NSV elanikkonna arvates kutsutud seda informatsiooninälga leevendada?

1969. aasta detsembrikuu küsitluse tulemusi analüüsides näeme, et 69,4% inimestest loeb kõige tähtsamaks uudisteallikaks ajalehti (2,5% jättis küsimusele vastamata, 69,4% - väga tähtis, 24,3% - küllalt tähtis,

3,1% - vähemtähtis, 0,6% - ei pea vajalikuks).

Peaaegu võrdsel tasemel ajalehtedega on küsitluse tulemusena raadio (1,5 - 67,0 - 26,3 - 3,6 - 1,7). 10%-ga jääb maha TV (3,5 - 57,1 - 27,7 - 7,1 - 4,5).

Kõige populaarsemaks uudistesaateks peeti "Päevakaja" (1,9% küsitletuist jättis vastamata, 81,0% teatas, et kuulab sageli, 12,8% - harva ja ainult 4,2% märkis, et ta "Päevakaja" ei kuula), kusjuures "Päevakaja" on võrdselt vastuvõetav kõigile elanikkonna kihtidele.

"Vikerraadio" lühiuudistes on märgata juba erinevusi kuulajaskonna koosseisus. Üle keskmise (sageli kuulab 55,4%) on Tallinn ja Tartu (64,0%), inimesed alla 30. eluaastat (ca 65%), üliõpilased (74%), meditsiini alal töötajad (67,5%), kaubandustöötajad (65%) ja õpilased (64%).

Eesti Raadio I programmi päevauudiste kuulajateks loeb ennast tunduvalt vähem inimesi (8,0% jättis vastamata, 39,9% teatas, et kuulab sageli, 30,2% - harva ja 22,0% - ei kuula), kusjuures vanuse kasvades kuulatavus tõuseb: kui 20-24 aastastest arvab end sageli kuulavat 30,0%, siis üle 60-aastastest - 56,0%.

Eesti TV uudistesaated on ühtlaselt populaarsed kõigis elanikkonna gruppides (4,1% - vastamata, 57,1% - sageli, 20,3% - harva, 18,4% - ei vaata).

Välisjaamadest kuulavad eestlased kõige rohkem Soome raadiot (8, lk. 110).

Eesti Raadiol on kolm eriilmelist programmi, kuid ühtegi neist ei kuula tööpäevadel 2,2% küsitletuist,

6,2% teatas, et ta kuulab raadiot tööpäeval kuni 30 minutit, 14,6% - 30 minutit kuni 1 tund, 26,3% - 1 kuni 2 tundi, 22,3% - 2-3 tundi, 27,9% - üle 3 tunni.

Puhkepäevadel on kuulatavus tööpäevasest kõrgem: üle 3 tunni kuulab Eesti Raadiot 52,1% inimestest.

27,7% küsitletuist leiab, et ta kuulab Eesti Raadiot vähe, 62,6% - et kuulab parajalt, 6,8% - enda arvates palju. Nagu näeme, sooviks umbes 20% kuulata Eesti Raadiot rohkem. Mis neid siis takistab raadiot kuulamast?

Suurimaks takistajaks loetakse TV (6,0% jättis küsimusele vastamata, 38,3% vastas, et TV takistab väga, 32,3% - mitte eriti, 23,3% - üldse mitte), järgnevad kodused toimetused (16,0% teatas, et takistab väga), enesetäiendamine ja õppimine (12,9%), väsimus (10,7%), lastega tegelemine (10,1%), kino ning teater (7,1%) jne.

Eelkõige kerkis küsimus, kuidas tõmmata "informat-siooninäljas" olevate ning kergemat laadi taustmuusikat vajajate tähelepanu endale? Vastus võis olla vaid üks - ka nemad pidid oma osa Eesti Raadiost ja mitte välis-saatjaist kätte saama.

3. aprillil 1967. aastal kell 16.30 sündis Eesti Raadio II programm - "Vikerraadio", mille nimigi juba märgib kirevust, mitmekesisust ja mille teiseks iseloomulikuks jooneks on dünaamilisus. Lühikesed tekstilõigud, mis vaheldusid kerge muusika kontsertidega, said "Vikerraadio" põhivormiks.

"Vikerraadio" populaarseimaks informatsioonisaateks on keskpäevane "Vikerkaja". Pidevalt märgib end seda saatesarja kuulavat 20,9% inimestest. Sageli kuulajaid on 36,7%, harva kuulab 24,0% ja üldse ei kuula 14,1%. "Vikerkaja" kuulatakse heameelega n.-ö. taustaks, seda kinnitab tema kuulajaskonna koosseis tööala järgi: elukondlik teenindus (38% pidevalt kuulajaid), meditsiinitöötajaid (30,0%), kaubandustöötajad (25,6%), õpilased (34,2%), üliõpilased (28,3%). "Vikerkaja" on linlaste hulgas populaarsem kui maaelanike hulgas, noorte hulgas populaarsem kui vanade hulgas.

Ka "Vikerraadio keskööprogrammi" kuulaja on suhteliselt noor inimene: vanuse suurenedes kuulajate arv väheneb. Elukutsete poolest ei ole "Vikerraadio keskööprogrammi" kuulajaskond kuigi kirev: põhilise osa auditooriumist moodustavad üliõpilased, kultuuritöötajad, õpilased, meditsiinitöötajad, elukondliku teeninduse ja kaubandustöötajad. Haridustasemega koos tõuseb ka kuulatavus: kuni kuueklassilise haridusega inimestest märgib end kuulajateks 4,7%, lõpetamata kõrgema haridusega inimestest - 43,4%.

1969. a. viimane küsitlus näitas, et Eesti Raadio on põhiliselt säilitanud oma koha inimeste elus: küsimusele, kas olete hakanud Eesti Raadiot rohkem (vähem) kuulama viimase 2-3 aasta jooksul, vastas 43,9% inimestest, et kuulatakse niisama palju kui varem, 28,2% arvas, et vähem ja 26,9% - rohkem. Vähema kuulamise põhjusena

tuuakse TV ja ajapuudus. Nendest, kes on hakanud Eesti Raadiot rohkem kuulama, märgib enamik põhjusena seda, et saated on muutunud huvitavamaks.

54,5% küsitletuist märgib, et Eesti Raadio saated on viimase 2-3 aasta jooksul muutunud huvitavamaks, 10,9% - et on jäänud samale tasemele ja ainult 2,8% - et on läinud igavamaks. Et saadete paremustamisel ei ole mindud kergema vastupanu teed, seda kinnitab tõsiasi, et just kõrgema haridustasemega inimesed leiavad, et meie saatekava on muutunud üha huvitavamaks.

Eelpool toodud üldandmed ja väited on üliväike ja juba vananev osa sellest pidevast uurimistööst, mida päevast päeva tehakse Eesti Raadio arvutuskeskuses. Kasutusel on juba uuemad, täpsemad meetodid, mis võimaldavad kindlaks teha mitte ainult hoiakut ühte või teise informatsiooniallikasse, ühte või teise saate-sarja, vaid ka auditooriumi reaalselt käitumist meie paljuprogrammilise raadio ja TV funktsioneerimisel.

Auditooriumi uurimine ei ole mingi eraküsimus, mis puudutab ainult raadiotöötajaid. See on küsimus, mis seisab ka teiste massikommunikatsiooni vahendite uurijate ees. Mitte ükski neist vahendeist ei tegutse isoleeritult, üksinda, nad kõik on ühtse süsteemi koostisosad ja seepärast on ka raadioauditooriumi uurimine osa üldrahvalikult tähtsast üritusest.

Eesti Raadio töö skeemiks ei ole mitte programm, seejärel tema populaarsuse väljaselgitamine, vaid vastu-

pidi: huvide nõudmiste tundmine ja seejärel programmi loomine, sest ainult oma auditooriumi tundes võime arvestada, et me tühja ei tööta.

Kasutatud kirjandus

1. Lenin, V.I., Ideoloogilisest tööst, Tallinn 1965.
2. Kidron, A., Prestiizi osa massikommunikatsiooni publitsistlikku mõjukust kujundavas kompleksis, Tartu 1969 (diplomitöö).
3. Naan, G., Norbert Wiener ja ajastu mõttelaad. - Eessõna N.Wieneri raamatule "Küberneetika ja ühiskond", Tallinn 1969.
4. Vihalemm, P., Mõnedest probleemidest seoses massikommunikatsiooni efektiivsusega. - Fakt, sõna, pilt III, Tartu 1967.
5. Vooglaid, Ü., Kuidas kujuneb ideoloogiline mõju. - "Eesti Kommunist", 1967, nr. 6.
6. Бойко, В., Эффект соучастия. - "Советское Радио и Телевидение", 1967, № 2.
7. Гуревич, П., Потенциал активного сознания. - "Советское Радио и Телевидение", 1970, № 3.
8. Каазик, Ф., Лаури, Л., "Эхо дня" и его аудитория. - Современность, человек, радио, Москва, 1968.
9. Сб. Начало в Кяярику. - "Журналист", 1968, № 5.
10. Ольшанский, В.Б., Пропаганда и конкретные социологические исследования и телевидение, Москва, 1966.
11. Скиба, В.А., Приёмы и методы изучения радио- и

телеаудитории в зарубежных странах. Москва, 1966.

12. Триккель, И., Человек. Современность. Радио. - Современность, человек, радио, Москва, 1968.

13. Osmo A. Wiio, Readability, comprehension and readership. Acta Universitatis Tamperensis, Ser. A. vol. 22, Tampere 1968.

Välismaise raadiopropaganda teooriast

T. Aare,

Eesti Raadio toimetaja

Seoses ideoloogilise võitluse teravnemisega kaasaegses maailmas omandab üha suurema tähtsuse massikommunikatsioonivahendite kaudu levitatav informatsioon, sealhulgas ka raadiosaated, mis on määratud kuulajatele saateid andva riigi piiride taga.

TV, kino ja trükitud ajakirjanduse mõju piiritagusele auditooriumile jääb alla raadiosaadete poolt saavutatavale efektile. Filmid, TV-programmid (videosalvestused, mida müüakse teisele maale) ja ajalehed, ajakirjad jms. alluvad tsensuurile selle riigi vastavate organite poolt, kus neid levitada soovitakse.

Spetsialistide arvutuste kohaselt ületab praegu raadiovastuvõtjate arv maailmas 4-5-kordselt televiisorite arvu. Haridustase arengumaades on esialgu veel madal, seepärast eelistatakse seal raadiokuulamist lugemisele.

Seesugune olukord on kõitnud kodanlike informatsiooni- ja propagandaspetsialistide tähelepanu.

Päraat rohkeid nõupidamisi ja diskussioone, kus kasutati filosoofide, sotsioloogide, psühholoogide ja mitmesuguste ekspertide abi ning nõuandeid, tulid USA propagandaspetsialistid järeldusele, et raadiosaated on peamiseks ideoloogilise mõjutamise vahendiks, kui tegu on Nõukogude Liidu, sotsialismimaade ja arengumaadega.

Ideoloogiline dialoog eetris algas aga juba enne Teist maailmasõda - 1936.a. Prantsuse raadio saksakeelsete saadetega, üldmahuga mõni tund nädalas. Kui 1954. aastal oli piiritagusele auditooriumile määratud saadete maht maailma kõigis maades kokku 5 7 7 t u n d i ö ö p ä e v a s, siis 10 aastat hiljem, 1964. aastal oli see juba ligi kaks korda suurem - 1 1 2 7 t u n d i ö ö p ä e v a s. 1967. aastal ületas vastavate saadete ööpäevane maht 1 6 0 0 t u n n i piiri. Et neid saateid üksteise otsa jätkatuina ära kuulata, kuluka rohkem kui 65 ööpäeva...¹

Seesugune olukord sunnib tõsiselt analüüsima raadiopropaganda teoreetilisi aluseid ning ka praktikat. Alljärgnevalt ongi püütud vaadelda mõningaid kodanliku raadiopropaganda probleeme.

¹ С.Голяков, Война без выстрелов, "Молодая гвардия", М., 1968, стр. 51.

1. Propagandistlik luure ja propagandaobjekti valik

Ideoloogilised vastased on alati ilmutanud ja ilmutavad ka tulevikus suurt huvi teineteise propagandistliku tegevuse vastu. Suurriikides on loodud spetsiaalsed organid, mis tegelevad ideoloogilise vastase propagandistlike materjalide kogumise ja analüüsimisega. Suurt tähelepanu pööratakse ka vastase propaganda tehnika uurimisele. Et mitte anda vastasele häid võimalusi kontra-propagandaks, peab propaganda põhinema võimaluste piires faktidel, propagandisti väljenduste toon peab olema rangelt tagasihoidlik.

Ideoloogilise vastase informatsioonisaated on propagandistlikule luurele tänuväärseks materjaliks. Vastaspoolte vastastikust süvenenud huvi arvesse võttes võib iga uus, vaevumärgatavgi varjund informatsioonisaadetes viidata muutustele vastasleeris.

Seetõttu arvatakse, et ametlik propagandist ei või olla ajakirjanik, kes mõtleb eelkõige sellele, kuidas kõita auditooriumi ja alles teises järjekorras riigi huvidele.

Kuivõrd ametlik propagandist esineb valitsuse või valitsusorgani nimel, siis peavad tema avaldused olema

niisama läbikaalutud kui riigipea või valitsuse avaldused. Propagandistil lasub kahekordne vastutus. Ta peab tagama efektiivse propagandatöö ja samal ajal õigesti kajastama valitsuse poliitilist kurssi.

Propaganda objekti valimisel peab propagandist tingimata põhjalikult tutvuma oma auditooriumi sotsiaalse ja klassistruktuuriga. Propagandist peab välja selgitama poliitilisest seisukohast ebakindlad elemendid, samuti rahulolematuse põhjused antud auditooriumis.

Viimasel ajal on kodanlike propagandistide eriline tähelepanu suunatud Nõukogude Liidu ja sotsialismimaade noorsoole. Välismaistes raadioprogrammides hõivavad noortele määratud saated üha tähtsama koha. Nõukogude Liidus on praegu USA teoreetikute arvates kasvamas põlvkond, kes ei ole läbi elanud revolutsioone ja sõdu ning kellel seetõttu ei olevat mingeid psüühilisi barjäre ei Lääne ega kapitalismi vahel.

Propaganda objektina arvestatakse esmajärjekorras üliõpilasnoorsugu, keda peetakse kõige vastuvõtlikumaks propagandale. Peetakse silmas seda, et tänased üliõpilased asuvad 10-15 aasta pärast võtmepositsioonidele maa poliitilises, majandus- ja kultuurielus.²

² А.Панфилов, Радио США в психологической войне, ИМО, М., 1967, стр. 110-112.

Intelligents üldse moodustavat USA propagandaspet-sialistide arvamuse järgi kõige tänuväärsema auditooriumi: siia kuuluvad kõrgepalgalised teenistujad, kunsti alal töötajad, kirjanikud, teadlased, õpetajad. Selle sotsiaalse grupi osatähtsus tõuseb järjest seoses haridus- ja kultuuritaseme üldise tõusuga sotsialistlikes riikides. Enamusel selle grupi liikmetest ei ole midagi sotsialismi ja kommunismi vastu ning seepärast ei andvat antikommunistlik propaganda siin märgatavaid tulemusi. Kuid selle eest tunneb selline auditoorium elavat huvi välismaailma vastu just tänu oma avarale silmaringile. Just seda asjaolu olevat tarvis ära kasutada.

Teiseks suuremaks rühmaks ühiskonnas, mis on paelunud kodanlike propagandistide huvi, on tehniline intelligents. Oma elukutse tõttu on nad huvitatud Lääne tehnikauudistest ja kogemustest majanduse ja tööstuse juhtimise alal. Samuti pakub neile huvi lai ring sotsiaalse ja kultuurilise iseloomuga probleeme, eelkõige aga nende probleemide lahendusvõimalused rahvusvahelises ulatuses.

Propagandaobjekti õige valiku kindlaksmääramisel ja propaganda mõju analüüsimisel on propagandistil vaja tagasisidet, s.t. aeg-ajalt sondeerida oma välismaiste kuulajate arvamusi.

BBC välissaadete osakonnas töötab 3263 inimest ja osakonna eelarve oli 1968.a. 11.611.000 naelsterlingit.³

BBC kuulajate maitse ja poliitiliste veendumuste uurimisel kasutatakse korrespondentsi analüüsi, korraldatakse mitmesuguseid konkursse ja viktoriine, intervjueritakse välismaalasi, kes külastavad Inglismaad mitmesuguste riikide ametlike esindajatena, spordidelegatsioonide liikmeid, turiste jms. Küsitluste teel saadakse andmeid BBC saadete kuulatavuse kohta maakera mitmetes punktides, lühilaineala omavate raadiovastuvõtjate arvu ja leviku kohta, mitmesuguste programmide transleerimise optimaalsete aegade kohta jms.

Lisaks sellele toimub niisuguste küsitluste abil propagandistlik luure ja poliitilise temperatuuri määramine tähelepanuallustes maades. Saadud andmete analüüs ja vastavate järelduste tegemine kuulub välissaadete auditooriumi uurimise grupi kompetentsi.

Propagandistliku luure otstarbekas korraldamine, samuti aga ka propagandaobjekti õige valik ja tagasiside kindlustamine aitavad kodanlike teoreetikute arvates kaasa raadiopropaganda tõhustamisele.

³ Б.Фирсов. О некоторых ~~направлениях~~ деятельности Британской радиовещательной корпорации. Изд-во НМО Комитета по радиовещанию и телевидению Совета Министров СССР, М., 1968, стр. 3.

2. Propaganda toime psühholoogilistest alustest

30. oktoobril 1938.a. tekitasid kaks USA raadiokorporatsiooni Ühendriikides tõelise paanika, andes eetrisse raadiolavastuse H. Wellai raamatu "Maailmade sõda" motiividel. Sel päeval ilmnas värvikamalt kui kunagi varem raadio võime masse mõjutada ja tegutseda panna, mis ongi igasuguse propaganda strateegiline eesmärk. Princetoni ülikooli sotsiaalpsühholoogia spetsialistid H.Cantrill, H.Gaudet ja H.Herzog töötasid peaaegu kaks aastat 30.oktoobri sündmuste uurimisel. Töö tulemusena ilmus raamat "The Invasion from Mars. With the Broadcast Script of War of the Worlds", mis osutus üheks esimeseks tõsiseks katseks seletada indiviidi seadumuse, reaktsiooni ja arvamuse kujunemist raadio mõjutusel. Kaasajal teostavad USA-s propagandaalaseid uurimusi üle 150 mitmesuguse operatsiooni ja umbes 200 kateedrit ülikoolide juures.

USA filosoof C.Seely kirjutab: "Selleks, et efektiivselt levitada vananenud ja diskrediteeritud ideid, on vaja erakordselt meisterlikku propagandatehnikat. Ilma selleta oleks imperialism varsti alistatud."⁴

⁴ А.Панфилов, op. cit., стр. 67,

Propagandist kasutab ära psühholoogia muumad saavutused. Mida siis saab psühholoogia teha?

1. Psühholoog osutab inimloomuse nendele külgedele, mis harilikult jäävad märkamatuks. Psühholoog näitab, kuidas muuta kirgi rahulolematuseks, isiklikku pelglikust massiliseks arguseks, hõõrumisi usaldamatuseks, eelarvamusi vaenuks. Psühholoog püüab mõjutada eelkõige alateadvust.

2. Psühholoog töötab välja meetodi ideoloogilise vastase moraalse seisundi hindamiseks.

3. Psühholoog osutab propagandistlike ülesannete teatud lahendamisvõimalustele.

4. Psühholoog kontrollib ja juhendab propagandists.

5. Psühholoog osutab propagandaviisile, mis antud situatsioonis on kõige sobivam.⁵

USA propagandaspetsialist W. Albig kirjutab: "Massiline propaganda apelleerib emotsioonidele. Propagandist ei toetu inimese mõistusele - ta ei pane krossigi mõistusele ja püüab võtta inimeselt võimaluse kasutada mõtlemise loogikat."⁶

⁵ П.Лайнбарджер, Психологическая война, Воениздат, М., 1962, стр. 47-48.

⁶ В.Ядов, Тайна лжи, Госполитиздат, М., 1963, стр.32.

Propagandist asetab panuse eelkõige indiviidi instinktidele ja emotsioonidele, alates hirmust ja avantüürismist ning lõpetades ahnuse, auahnuse, edevuse ja seksuaalsete kalduvustega.

Kriipsutades alla ühiskondliku arvamuse erakordselt emotsionaalset iseloomu, laiendavad kodanlikud teoreetikud seda kontseptsiooni ühiskondlikule teadvusele tervikuna.

Erilist tähelepanu väärrib USA publitsisti W.Lippmanni ühiskondliku arvamuse stereotüpisatsiooni teooria. Oma põhilised ideed selles vallas pani W.Lippmann paberile juba 1922.a. raamatus "Ühiskondlik arvamus" ("Public Opinion"). 35 aastat hiljem märkisid USA sotsiaalsühholoogid L.Freeman ja C.Young: "See on hiilgav ja sisukas raamat, mille autor tema poolt sisse toodud stereotüübi mõistega selgitas, et emotsionaalsed ja irratsionaalsed faktorid etendavad suurt osa ühiskondliku arvamuse formeerumisel"⁷.

W.Lippmann kasutab oma teoorias biheavioristlikust psühholoogiast pärinevat printsiipi, mille kohaselt mõtlemist käsitletakse kui lihtsat mehhaanilist protsessi, mis vastab kindlate reaktsioonidega teatud välistele stiimulitele. Välised stiimulid kutsuvad indiviidis esile kas sümpaatia või antipaatia vastavalt

⁷ Г.Беккер, А.Восков, Современная социологическая теория в ее преемственности и изменении, ИЛ, М., 1961, стр.632.

sellele, kas pakutavad stiimulid assotsieeruvad indiviidil olemasoleva stereotüübiga või mitte.

Seega on propagandisti esmane ülesanne välja selgitada olemasolev stereotüüp ning seejärel kindlaks määrata, mida tugevdada või lõhkuda, lähtudes propagandistlikust ülesandest.

Stereotüüp kujuneb indiviidi eelneva elu ja tegevuse põhjal, oleneb indiviidi kogemustest, professionist ja klassikuuluvusest. W.Lippmann väidab: "Stereotüüp on eelarvamus, mis juhib kindlalt kogu vastuvõtuprotsessi / восприятие - Т.А./ See markerib teatud objektid tuttavateks või mittetuttavateks sellisel viisil, et enam-vähem tuntud objektid näivad hästituntuina, vähem tuntud objektid aga päris võõrastena."⁹

Tihti ei anna aga rünnak olemasolevale stereotüübile erilist efekti. Indiviidil võib tekkida kaitsereaktsioon, mis varieerub kergest vastupanust totaalse umbkaitseni ja kommunikatsiooniprotsessist väljalülitumiseni. Indiviid püüab lahutada oma "mina" sellest "minast", mis momendil asub propagandistliku rünnaku sfääris.

9

В.Ядов, op. cit. стр. 36.

Niisugused oleksid üldjoontes lühidalt kodanliku propagandateooria tähtsamad seisukohad psühholoogia osast propagandas. Neile seisukohtadele toetub ka seal tehtav antikommunistlik propaganda. On muidugi selge, et kodanliku teooria seisukohti ei saa mehaaniliselt üle kanda meie ühiskonda, millest ka sealse propaganda läbikukkumised Nõukogude Liidule suunatud saadetes. Kuid samas on neis ka küllaltki palju arvestatavat; igal juhul peame neid seisukohti tundma.

3. Raadio kui propagandavahendi mõju spetsiifikast ja funktsioonidest

USA propagandauurija M.Mendelaon on kirjutanud: "Kuulaja tunneb alati puudust informatsioonist. Olgu see kas või eelnevalt kuuldu ülessoojendatud versioon, millele on lisatud üks-kaks uut detaili ja mis antakse nüüd uudisena välja - nähtavasti ei mõja see ikkagi raadiokuulaja harjumusele kuulata."¹⁰

Hiisiis, kuulaja tunneb alati puudust uudistest. Järelikult tuleb talle neid anda. Aga kuidas? Ajakiri "Newsweek" (USA), väljendades ärevust "Ameerika Nääle" saadete äärmise tendentslikkuse pärast, avaldas ühes kirjutises mõtte: "Raadio - see on peen instrument. Tarvitseb seda vaid korra kuritarvitada ja ta kaotab oma efektiivsuse kauaks."¹¹

See meeldetuletus ei olnud sugugi liigne, sest nagu arvab teoreetik W.P.Dawison, ei kindlusta massikommunikatsioonivahendite ja nende kasutamise meetodite areng veel seda, et levitatavad ideed mõjuksid auto-

¹⁰ А.Панфилов, op. cit., стр. 82.

¹¹ А.Панфилов, op. cit., стр. 59.

maatselt."¹²

Prof. P.Linebarger lisab: "Käesoleval ajal on raadio kõige massilisem propagandistliku mõjutamise vahend. Arvestatuna ühe elaniku kohta on raadio kahtlemata ka kõige odavam vahend informatsiooni levitamiseks miljonite inimeste keskel. Kõigi eelduste kohaselt, välja arvatud ehk eriti kriitilistes situatsioonides, ilmutavad suurriigid ka edaspidi kannatlikkust ja lubavad oma kodanikel kuulata välismaisi raadiosaateid, kuigi see toob kaasa vaenuliku propaganda võimaliku sissetungi riiki."¹³

Järgnevalt mõned raadio kui massikommunikatsiooni- vahendi iseärasused võrreldes teistega.

1. Raadio mõjub retsiplendile vaid ühe meele - kuulmise kaudu. Retsipient ei saa kasutada teisi meeleorganeid raadio kaudu temale suunatud informatsiooni põhjalikumaks läbitöötamiseks ja salvestamiseks. Retsipient on sunnitud informatsioonile reageerima väga lühikese aja jooksul ning tal puudub praktiliselt võimalus kuuldu juurde tagasi pöörduda, et informatsiooni veelkord analüüsida. Et informatsioonile reageerimise aeg on lühike, siis pirdub informatsiooni ratsionaalne analüüsiprotsess ja analüüsil muutub domineerivaks emotsionaalne külg.

¹² А.Панфилов, op. cit., стр.59.

¹³ П.Лайнбарджер, op.cit., стр.147-148.

2. Raadio kaudu antava informatsiooni vastuvõtul on tähelepanu kontsentratsioon suhteliselt madal. Raadio-saadete jälgimisel võib tähelepanu fookuses olla midagi muud, näit. autojuhtimine. See avaldab mõju informatsiooni vastuvõtu põhjalikkusele. Esiplaanile tõuseb jällegi vastuvõtu emotsionaalne külg.

3. Raadiofooniliseuse probleem.

Raadiofoonilisus on komponentide summa, mis moodustab informatsiooni vastuvõtu. Raadiofoonilisusel on suur mõju tähelepanu koondamisel edasiantavale informatsioonile, informatsiooni omandamise astmele ja reaktsioonile, s.o. soovitud efekti saavutamisele.

Sõnalise informatsiooni edasiandmisel ei tohiks kommunikaatori mõttekäik olla liialt keeruline. Sõnastus peab olema maksimaalselt otstarbekas ja täpne, sisu peab olema mõistetav juba esimesel kuulamisel. Suur tähtsus on ka mikrofoni ees esineja diktsioonil, kõnemaneeiril ja tema hääle tämbril.¹⁴

Viinis läbiviidud uurimused näitasid, et raadiokuulajad määratlesid võrõlemisi täpselt diktori hääle järgi diktori välimuse, vanuse ja mõned iseloomujooned.¹⁵

4. Raadio mõjutingimused.

"Kui inimesed võivad valida raadio ja trükitud ajakirjanduse vahel, et täpsemalt tungida mingi probleemi sisusse, siis mida kõrgem on nende kultuuritase, seda

¹⁴ А.Панфилов, *op. cit.*, стр. 60-62.

¹⁵ А.Степанов, Отражения в речи особенностей личности. Сб. ЛГУ Вопросы психологии личности и общественной психологии, Л., 1964, стр. 159-160.

usutavam on, et nad eelistavad lugeda, mitte aga kuulata," väitis juba 1940. a. USA propagandaspetsialist P.Lazarsfeld.¹⁶

Kaasajal omab raadio kõige suuremat auditooriumi Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika arengumaades, kus elanikkonna haridus- ja kultuuritase on võrdlemisi madal. See asjaolu seab programmide koostajate ette lihtsustamise nõude. See lülitab aga raadio mõju alt välja elanikkonna haritumad kihid.

Näib, et seoses töö intensiivsuse ja elutempo tõusuga väheneb aeg, mida kulutatakse massikommunikatsioonivahendite jälgimisele. Väheneb kommunikatsiooniaeg. Vastuvõtuprotsess muutub seega emotsionaalsemaks. Aja vähesus tingib samuti nõude, et eetrisse antaks kõrge "toiteväärtusega" informatsioonikontsentraat. Kontsentraat aga võib viia ühiskondliku arvamuse stereotüüpiseerumisele.

Raadio on operatiivne. Raadio kaudu levitatava informatsiooni tootmisprotsess on tunduvalt lühem ja paindlikum kui trükitud ajakirjanduses.

Operatiivne reageerimine faktile või sündmusele lühikese aja jooksul - võttes seejuures arvesse ka informatsiooni vastuvõtmise emotsionaalsust - võimaldab efektiivselt saavutada ja kinnistada kuulaja hinnangut pro-

¹⁶ А.Панфилов, op. cit., стр. 63.

pagandistlikule materjalile.

Rida välismaiseid massikommunikatsiooniuurimise keskusi tegeleb intensiivselt NSV Liidu ja sotsialismimaade propagandasüsteemi uurimisega. Uurimistulemuste põhjal tulid välismaised spetsialistid järeldusele, et meie ajakirjandus ei informeerivat elanikkonda veel küllaldaselt sündmustest raja taga ja mis veel tähtsam, riigisisestest sündmustest. Samuti jäävat puudu operatiivsusest, mille tõttu välismaised informatsiooniallikad püüavad endale tihti esmase kommunikaatori prioriteedi.¹⁷

5. Muusika.

Sõnalise informatsiooniga kombineeritud muusika peab kergendama informatsiooni vastuvõttu, peab mõjutama vastuvõtu emotsionaalset külge.

Muusika võib raadio mõjumehhaanikas etendada kahe-
sugust osa:

a) muusika kutsub retsiplendis esile teatud emotsionaalse seadumuse;

b) muusika kogub suure auditooriumi, mida kogenud raadiopropagandist allutab muusika vahele lükitud poliitiliste materjalide mõjule.

¹⁷

А.Засурский, Конкретные социологические исследования в современной **практике** буржуазной прессы. Сб. Проблемы научного коммунизма, вып.2, М., 1968, стр.185.

Kokkuvõttes võib öelda, et raadiol kui kommunikatsioonivahendil on kaks spetsiifilist iseärasust:

1. Sisemine - opereerimine helidega, kui inimese meeleorganite ainsa ärritajaga raadio puhul.

2. Väline - raadio mõjutingimused, mis eespool on üles loetud.

Need kaks spetsiifilist iseärasust täiendavad teineteist, moodustades sünteesi retsipliendi seadumuse ja reaktsiooni kujundamisel.

Enamik USA raadiokuulajaid on seisukohal, et kaasaegses ühiskonnas on raadiol kaks põhilist funktsiooni:

1. Massikultuuri levitamine ja lõbustamine.

2. Informeerimine ja suunamine.¹⁸

Raadio funktsioonide selline määratlus erineb tegelikult vähe massikommunikatsioonivahendite funktsioonide üldisest määratlusest.

W.Davison väidab: "USA raadio kultuuriliste ja informatsiooniliste programmide eesmärgiks on kaasa aidata ideede vabale levikule, õige ettekujutuse loomine USA-st ja tema poliitikast /s.o. kodanlik-imperialistlik propaganda - T.A./, vastutöötamine kommunistlikule propagandale".¹⁹

¹⁸ А.Панфилов, op. cit., стр. 66.

¹⁹ А.Панфилов, op. cit., стр. 79.

On ilmne, et USA raadio teine põhifunktsioon (informeerida ja suunata) on õige lähedane esimesele põhifunktsioonile (massikultuuri levitamine ja lõbustamine). Iga-sugune raadioinformatsioon, eriti aga poliitiline materjal sisaldab endas subjektiivse elemendi (fakt on püha, kommentaar vaba!), millele USA raadio praktikas lisandub tendentslikkus. Nii võiks raadio teist põhifunktsiooni ümber sõnastades öelda: mitte informeerida, vaid asja tuumast eemale viia. Ühtede faktide rõhutatud esiletuomine ja teiste looritamise annab raadiopropagandistile võimalusi, mida objektiivne informatsioon ei anna. Kui ka informatsiooni andmise moment on õigesti valitud, on peidetud propagandistlikku mõtet raske tabada (eriti poliitiliselt vähekoogenud kuulajal).

USA teoreetikud annavad viimasele kontseptsioonile erilise tähenduse, sest raadio haarab masse eelkõige kui operatiivse informatsiooni allikas.

+ + +

USA teoreetikud on massikommunikatsioonivahendite, sealhulgas ka raadio uurimisel ära teinud suure töö. On täiesti selge, et olemasolevaid teoreetilisi seisukohti rakendatakse iga päev ja iga tund meile äärmiselt vaenuliku propaganda tegemisel, mille vahendid ja tehniline baas järjest moderniseeruvad. Sellega seoses tuleb kindlasti suuremat tähelepanu pöörata nõukogude raadiopropaganda igakülgssele täiustamisele, et vajalikul momendil anda vääriline kontrapropagandistlik vastulöök.

KEEMIA ÕPETAMISEST TV-S JA SELLE METOODIKAST

T. Meidla,

keemia pedagoogikaosakonna diplomand

(juh. v. õp. R. Tani)

I.TV õppesaadete iseärasused ja püstitatud

nõuded

Õppetelevisiooni (edaspidi õppe-TV) peamine eesmärk on anda õpilastele teadmisi ümbritseva maailma esemetest ja nähtustest ja kujundada õpilaste iseloomu ja maailmavaadet. Teadmisi võib omandada kas vahetult esemete ja nähtustega kokku puutudes või vahendite kaudu, mis modelleerivad tegelikkust – suulise või trükitud sõna vahendusel. TV kui õpetamise vahend ühendab endas kõik need teadmiste saamise võimalused. Seejuures ei tohi unustada, et õpetamise eesmärk ei ole mitte õpilaste tutvustamine teatud seaduspärasustega, vaid nendes teadusliku maailmavaate kujundamine [21]. Seepärast tuleb õppe-TV-sse suhtuda täie tõsidusega ja arvestada sellega kaasnevaid iseärasusi. Kerkib esile hulgaliselt ka psühholoogilisi probleeme, millest üks põhilisemaid on teadmiste formulee-

rimise ja vaimse tegevuse iseärasuste arvestamine [27].

Urijate ette on kerkinud probleem, kas on õppida televisiooni vahendusel sama kui õppida lugemise abil. Kuid omandatud teadmiste iseloom ja kogu vaimse tegevuse spetsiifika on mõlemal puhul erinev [9].

Televisiooni ei tohi mõista lihtsalt kui uudset tehnilist side- ja informatsioonivahendit, mis teeb laiale auditooriumile kättesaadavaks lektori poolt esitatud mõtted, kuid ei abista mingil määral õppematerjali omandamist. Televisiooni ei tohi mõista ka vaid kui näitlikku vahendit. Sel juhul on ekraan meie jaoks tumm ja kogu aine esitamine jääb endiselt õpetajale klassis. Niisugune õppe-TV-le lähenemine ei too psühholoogiliselt õppeprotsessi midagi uut võrreldes teiste näitlike vahenditega, välja arvatud TV tehnika kasutamise saavutatud efekt.

Pedagoogika seisukohalt omab TV tähtsust eelkõige kui uus teadmiste esitamise vorm [27]. Nagu iga sisu sõltub vormist, nii muudab ka TV oluliselt õppematerjali sisu.

Suurimad TV iseärasused õppematerjali esitamisel on järgmised.

1. Videoreži osatähtsuse suurenemine võrreldes traditsiooniliste teadmiste esitusmeetoditega. Teleekraanil demonstreeritakse oluline - see, mida õpilasel antud momendil just on vaja näha. Et TV saade on ülesehitatud üksteisele järgnevatest kaadritest, loob see võimaluse õppematerjali omandamise protsessi juhtimiseks [26].

2. Esitatava materjali suurem tihedus võrreldes tavalise tunniga. See nõuab õpilastelt tähelepanu suuremat kontsentreerimist. Õpilaste tähelepanu suunamine teletunnis ja nende suhtumine käsitletavasse õppematerjali oleneb suurel määral õpetajast, tema suhtumisest antud küsimusse [16, 17, 23]. Tähelepanu kollektiivsete ja individuaalsete vormide vaheldumise probleemile ning tähelepanu jaotamise iseärasusi teletunnis võrreldes tavalise tunniga käsitletakse A. M. Ptšelina töös [23].

Saate tähelepanelik jälgimine põhjustab õpilaste kiire väsimise [8, 27]. Õppe-TV kasutamisel täheldatakse nii üldist kui ka osalist (näiteks ainult silmade [7]) väsimist. Praktikas dikteerib see õppesaadete pikkuse ja kasutamise sageduse piiramise [8, 9].

3. Õppe-TV saates suureneb kujundi ja sõna orgaaniline ühtsus. Õppimisel omavad erilist tähtsust nägemis- ja kuulmisaistingud, mis on kaks peamist kanalit, mille kaudu inimene saab informatsiooni. Telesaate jälgimisel rakendatakse neid mõlemaid.

Õppematerjali omandamisel televisiooni vahendusel võime eraldada kolme üksteisele järgnevat abstraheerimisetappi, mille kaudu toimub õpilaste teadmiste kujunemine [27].

Nagu juba öeldud, kujunevad teleekraanilt omandatud teadmised teistsugusteks võrreldes raamatutest või õpetaja vestlusest saadud teadmistega. TV kasutamine muudab õpilaste vaimses tegevuses esimese ja teise signalisatsioonisüsteemi osatähtsust. Ka saate näitlik osa annab edasi informatsiooni, mõnikord isegi suuremat kui sõnaline. Võrreldes TV kaudu ja

klassis õpetaja poolt esitatud materjali omandatuse astet, ei ole seda küllaldane teba ainult kirjalike tööde hinnete põhjal. Kujutis teleekraanil annab edasi nägemisanalüsaatoritele informatsiooni, mis mõttesfääris säilib kujundi koo-dis ja seega suurendab materjali reprodutseerimisel esimese signalisatsioonisüsteemi osatähtsust [3, 9]. Kui tavalises tunnis omandatud teadmised reprodutseeruvad alati teatud kindlas süsteemis, siis teleekraanilt saadud teadmised lülituvad kergemini uutesse süsteemidesse [9].

Kui suur olekski televisiooni osatähtsus õpetamisel, tuleb siiski silmas pidada, et õppe-TV ei saa asendada kõiki õpetamise meetodeid ja näitlikke vahendeid. Ei saa õppida keemiat ilma eksperimendita, geograafiat ilma kaardita, bioloogiat ilma vahetu kokkupuuteta loodusega jne. Seal, kus õpilane peab rääkima, ei piisa ainult kuulamisest, või kui õpilane peab ise midagi tegema, ei asenda seda vaatamine.

Selleks, et õppe-TV saade, milles maksimaalselt kasutatakse kõiki televisiooni võimalusi, mis tulenevad tema iseärasustest, saavutaks talle püstitatud eesmärgi, peab ta vastama üldistele nõuetele [22].

1. Õpilased ootavad saatelt alati mingi uue lisamist tunnetusprotsessi, teadmiste omandamise meetodisse, mitte ainult uut informatsiooni. Eesmärgiks ei tohi seada mitte ainult õpilaste teadmiste laiendamist, vaid eelkõige tuleb neid panna mõtlema. Kogemused näitavad, et õppe-TV saadetes saavutatakse püstitatud eesmärk, kui saated on nii sisu kui ka vormi poolest televisioonipärased, s. t. iseloomulike omaduste-

ga, mis tulenevad televisiooni spetsiifikast. Televisioonis võib näidata kõike, kuid pedagoogilist efekti saavutatakse vaid siis, kui materjal on tõeliselt televisioonipärane. Selle all ei tule mõista mitte lihtsalt niisuguse informatsiooni andmist, mis õpetajale on kättesaamatu, vaid siia kuuluvad kõik vahendid ja materjali esitamise meetodid, mis tulenevad televisiooni spetsiifikast [9]. Kõige selle oskuse kasutamine kindlustab õpilaste mõtte ja tegevuse aktiivsuse.

2. Sõnal ja näitlikul materjalil peab saates olema teatud kindel vahekord. Õpilased tahavad saadet rohkem vaadata, kuulamine on neile teisejärgulise tähtsusega. Saate ajal peavad õpilased tähelepanu jaotama ekraani ja saate ajal tehtava praktilise tegevuse (märkmete, katsete teostamise jne.) vahel. See nõuab ühelt poolt optimaalset planeerimist saate koostajatelt, kuid esitab suuremad nõudmised ka õpetajale klassis [26].

3. Televisioonisaade peab olema kaasakiskuv, mitte ainult tänu uusima tehnika ja kinotükkide kasutamisele (ka need on vajalikud), vaid küsimuse püstitamise ja selle lahendamise uudsuse poolest. Saate haaravus ei tohi saada omaette eesmärgiks; saade peab olema huvitav, kuid mitte meelelahutuslik. Tuleb arvestada saate jälgimisel kaasnevat nn. läbielamise ja intiimsuse tunnet, ka kriipsutatakse alla saates probleemsituatsiooni loomise vajadust [26].

4. Pidades õppe-TV korral oluliseks õpilaste vaimse tegevuse aktiveerimist, peab saatele olema püstitatud kindel pedagoogiline eesmärk. Selle puudumisel kaotab saade oma

mõtte.

Õppematerjali esitamine televisiooni vahendusel seab kindlad nõuded niihästi materjali valikule kui ka esitusviisile. Televisiooni õppeprotsessis rakendamise meetodika väljatöötamisel tuleb hoolikalt tundma õppida televisiooni iseärasusi ja mõju teadmiste omandamisele.

II. Õppe-TV saated keemias ja nende kasutamise üldised meetodilised juhendid,

Värvi-TV vähese leviku tõttu on õppe-TV saated keemias palju halvemas olukorras võrreldes koolikursuse teiste ainetega. See ei saa aga olla takistuseks õppe-TV kasutamisel keemias.

TV omab rea positiivseid jooni, mis teevad ta asendamatuks võrreldes teiste tehniliste näitlike õppevahenditega.

Õppe-TV üks olulisi omadusi on tema massilisus. See võimaldab üheaegselt sadades koolides läbi viia tundi, ekskursiooni vms. Nii suurt auditooriumi ei saa endale lubada mitte ükski teine audio-visuaalne õppevahend. Raskused ilmnevad vaid seoses sellega, et paljudes koolides tuleb üheaegselt luua tingimused TV saate jälgimiseks (vastav tunniplaan, üheaegne teema käsitlemine jne.) . Kogemused näitavad, et oskuslikul planeerimisel kahanevad need raskused miinimumini [12].

Keemiakursuse edukaks omandamiseks on vajalik õppematerjali hästi läbimõeldud ja oskuslik näitlikustamine. TV demonstratsioonilisi võimalusi on meil siiani õppesaadetes veel

vähe kasutatud. TV võimaldab teostada eksperimente molekulaarsel ja atomaarsel tasemel, multiplikatsioonid laiendavad veelgi õppe-TV keemias kasutamise piire. Multiplikatsioonid on eriti olulised mikromaaailma nähtuste selgitamisel, mis pole vahetult jälgitavad; see võimaldab "vaadata" molekulide, aatomite ja elementaarosakeste maailma [12].

TV omab vaieldamatult esimest kohta kõigi teiste tehniliste näitlike õppevahendite ees, kaasa arvatud ka õppekinno. Ekraani vahendusel saab demonstreerida uusi katseid, tutvustada õpilasi teaduse ja tehnika viimaste saavutustega. Pole ohtu, et TV saade aegub, mida juhtub sageli õppefilmidega. TV saate uudsus on õppe-TV üks tähtsamaid omadusi.

Õppe-TV saateid keemias võib jagada kahte suurde rühma [12]:

- 1) saated tunniks,
- 2) üldistavad või sissejuhatavad saated kooliprogrammi tähtsamate või ulatuslikumate osade kohta - õhtused saated.

Olulisemad on esimese rühma saated, mida omakorda võib liigitada järgmiselt:

a) lühiajalised teletunnid (demonstratsioonikatsed, ekskursioonid jne.), mille eesmärgiks on täiendada õnetaja tundi koolis;

b) üldistavad teletunnid (teleloengud).

Kõrvuti eelpool nimetatud liiki episoodiliste saadetega kasutatakse keemias ka keemiasaadete süsteemi [2, 16, 17].

Keemiaõpetaja ülesandeks õppetöö organiseerimisel on maksimaalselt rakendada kogu õppetöö vormide mitmekesisust ja arendada kollektiivseid õppetöövorme. TV saate lülitamine tundi annab selleks suured võimalused. Lühiajalise õppe-TV saate kasutamisel on töö organiseerijaks õpetaja klassis. Selline saade pole pikk (15-20 minutit) ja selleks, et saavutada maksimaalset pedagoogilist efekti, võib õpetaja kasutada tunnis ka teisi näitlikke vahendeid. Teleekskursioonid töötusettevõtetesse on asendamatud keemiatööstuse protsesside tundmaõppimisel.

Teletund, mis sageli esitatakse loengu vormis, hõlmab peaaegu terve tunni (kuni 35 minutit), jättes klassis õpetajale kasutada vaid 5 minutit tunni algusest ja teise sama palju tunni lõpust. Sellise saate korral langeb õppeprotsessi juhtimise pearaskus saatejuhile (edaspidi TV-õpetaja), kusjuures õpetaja osa klassis on suhteliselt väike. Tema kasutada on vaid saates lühikesed pausid, mis on ette nähtud õpilaste iseseisvaks tööks, ülesannete lahendamiseks, esitatud küsimustele vastamiseks.

Tundi määratud TV-saate edu oleneb suurel määral õpetajast klassis [10]. Ka kõige paremini koostatud saade ei saavuta soovitud eesmärki, kui õpetaja klassis ei oska seda ühendada tunniga, ei kasuta õigeid metoodilisi võtteid. Saate eduka jälgimise eeltingimuseks on, et õpetaja oleks saate toimumise ajast ja teemast küllalt varakult informeeritud. Lisaks sellele peab õpetaja oskama saadet metoodiliselt õigesti kasutada, sest ükski saade ei asenda õpetajat klassis,

vaid ahistab teda. Õppe-TV suurimaks puuduseks on tagasisi-
de puudumine TV-õpetaja ja õpilaste vahel. Selle puuduse osa-
liseks kõrvaldamiseks peab valitsema maksimaalne sünkroon-
sus TV-õpetaja ja klassis tundi läbiviiva õpetaja tegevuses.
Saate edukaks vastuvõtmiseks on vaja lahendada probleem, mis
koosneb kahest astmest: õpetaja ettevalmistamine, kes omakor-
da peab õpilased eelseisvaks saateks ette valmistama.

Mitmeaastaste kogemuste põhjal võib öelda, et õppe-TV
saated keemia õpetamisel ei oma tähtsust mitte ainult kui
näitlikustamise, vaid kui kogu õppe-kasvatuseprotsessi aktivi-
seerimise vahendid. Telesaadete süstemaatiline kasutamine
ei soodusta mitte ainult koolikursuse teoreetiliste küsimuste
sügavamat mõistmist ja paremat omandamist, vaid aitab kaasa
õpetamise teadusliku taseme tõstmisele koolis.

Järgnevalt tutvustame lähemalt eespool nimetatud õppe-
TV saateid keemias.

Lühiajalised õppe-TV saated keemias.

a) Teleekskursioonid.

Õpilaste ekskursioonid tööstusettevõtetesse on sageli
piiratud, paljudel juhtudel aga hoopis teostamatud. Siin on
teleekskursioonid õpetajale suureks abiks ja keemias on need
ühed sagedamini kasutatavad saated [14, 25]. Võib organiseeri-
da teleekskursioon, mis tutvustavad õpilasi ühe konkreetse
produkti tootmisega või ainult fragmendiga sellest (näiteks
"Polüetüleenide tootmine", "Väävelhappe tootmine"), samuti
saateid, milles demonstreeritakse kogu mitmekülgset tootmist

(näiteks "Fenüülformaldehüüdplastmasside tootmine"). Tele-
ekskursioonide organiseerimisest võtavad osa lisaks pedagoog-
idele ja televisioonitöötajatele ka vastavate ettevõtete
töölised, insenerid, tehnoloogid jne.

Tund teleekskursiooni kasutamisega ehitatakse üles järg-
miselt. Esimese 20 minuti jooksul võtab õpetaja klassis eda-
si uut teemat või kordab küsimusi, mis on seotud TV saatega.
Järgneva 20 minuti jooksul jälgitakse teleekskursiooni. Üle-
jäänud 5 minuti jooksul viib õpetaja läbi saatematerjali kin-
nistamise ja annab koduse ülesande. Praktika on näidanud, et
kõige otstarbekam on lülitada teleekskursioon tunni teise
ossa. Siis saab õpetaja eelnevalt klassiga korrata läbivõet-
ud teemat või sisse juhatada uue osa ja siis valmistada ette
klassi telesaate jälgimiseks.

Järgmisel tunnil üldistab õpetaja saatematerjali ja töö-
tab käsitletud teema veel kord klassiga läbi. Siinjuures või-
vad töövormid olla väga mitmesugused, kusjuures määrav on
siin klassi ettevalmistus, aeg, mis on ette nähtud materjali
üldistamiseks, keemiakabineti sisustus, õpetaja ettevalmistus
ja oskus kasutada telesaatest saadud informatsiooni. Õpilas-
tele võib anda kontrollküsimusi suuliseks vastamiseks või lü-
litada need kodusesse töösse. Küsimusi saate materjali kohta
võib esitada ka suuliselt, täpsustades seejuures saatest saa-
dud informatsiooni ja selgitades arusaamatuid kohti.

Saate edu sõltub suurel määral õpetaja tööst klassiga
(kui hästi ta valmistab ette klassi saate jälgimiseks ja kui-
das organiseerib töö saatematerjaliga). Seega on vajalik
õpetaja õigeaegne ja küllaldane informeerimine saatest.

Teleekskursioonid on õpetajale suureks abiks tööstuslike protsesside selgitamisel. Nad aitavad esimesel pilgul õpilastele ebahuvitavana tunduvaid tehnoloogilisi skeeme elavaks ja huvitavaks muuta, seega on teleekskursioonidel suur tähtsus keemia õpetamisel. Paremini kui ükski teine aitab see saatetüüp luua tihedamaid sidemeid kooli ja elu vahel [2]. Lühiajalistest õppe-TV saatetest on teleekskursioonid osutunud kõige edukamaks [12].

b) Saated keemiakatsete demonstreerimiseks.

Eksperiment on tähtsaim vahend teooria ja praktika ühendamiseks õppeprotsessis, soodustades teadmiste kujunemist veendumusteks. Seega õigesti püstitatud eksperiment ja sellest tulenevad järeldused on tähtsateks vahenditeks õpilaste dialektilis-materialistliku maailmavaate kujundamisel [13].

Vajadus TV saate järele tekib siis, kui koolis olemasolevate vahenditega pole võimalik illustreerida tundmaõpitavaid seadusi ja nähtusi [24]. On hulgaliselt katseid, mille teostamine koolis on seotud suurte raskustega, teisi on kooli tingimustes ohtlik teha, kolmandad võib-olla nõuavad liiga suurt materjali kulu jne. TV-s võib neid katseid teostada hästisüstustatud laboratooriumides, kusjuures läbiviidavat katset võivad korraga jälgida sajad tuhanded õpilased. TV saates demonstreeritavad katsed peavad olema televisioonipärased, st. katse valikul ja teostamisel tuleb arvestada TV-s demonstreerimise võimalusi ja et demonstreeritaks tõesti neid katseid, mis on koolidele kättesaamatud [4, 5].

TV vahendusel on keemilist eksperimenti palju põhjalikumalt võimalik tundma õppida [13, 15]. TV võimaldab katset näidata suures plaanis, eraldada katseseadme ühte osa või keemilise muundumise ühte astet. Koolis on õpetajal keemilise reaktsiooni mehhanismi selgitamisel kasutada parimal juhul mudelid, tabelid, skeemid ja keemiline eksperiment. Sellega tema võimalused ka piirduvad - jääb avamata keemilise muundumise dünaamika. Multiplikatsioonide kasutamine koos keemilise eksperimendiga laiendab tunduvalt TV kasutamise piire. Seejuures hoitakse kokku õpetaja aega, sest katsete ettevalmistamine nõuab palju tööd, teiselt poolt aga võimaldavad multiplikatsioonid palju näitlikumalt ja lühema ajaga selgitada keemiliste muundumiste mehhanismi. Multiplikatsioonid on eriti olulised mikromaaailma nähtuste selgitamisel, kuna need pole õpilastel vahetult jälgitavad ja multiplikatsioonid koos keemilise eksperimendiga avavad õpilastele molekulide, aatomite, ionide ja elementaarosakeste maailma.

Keemiline eksperiment televisioonisaates on spetsiifiline võrreldes katsega, mida võib läbi viia tunnis [12, 13, 15]. Siin omab suurt tähtsust katsete teostamise kergus. Väiksemgi ebatäpsus katse teostaja liigutustes, liigne tilk reaktiiv (eriti kui katse teostatakse suures plaanis), eksitused ja neile järgnevad selgitavad märkused - kõik see torkab ekraanil eriti silma ja juhib õpilaste tähelepanu kõrvale. Ebaõnnestunud katse kordamine ei anna soovitud tulemusi. Paljude keemiliste reaktsioonidega kaasneb iseloomu-

lik valguse või hääleefekt. Katse teostamisel klassis võivad need efektid jääda märkamatuks. Sobivaid näitlikke vahendeid kasutades saab teleekraanil nendele efektidele vajalikul määral tähelepanu suunata. TV-ekraanil on mugav jälgida katseid, millega kaasneb plahvatus. Niisuguste katsete teostamine klassis mõjub desorganiseerivalt, hajutab õpilaste tähelepanu ja halvendab järgneva materjali omandamist. TV võimaldab niisuguseid efekte vajaduse korral kas suurendada või vähendada, kusjuures nende emotsionaalne mõju õpilastele selle tulemusel ei vähene.

Kui läbimõeldult eksperiment ka poleks valitud ja kui oskuslikult teda ka ei teostataks, jääb ta enamasti vaid meelelahutuseks, kui toimuva reaktsiooni võrrandit ei fikseerita ekraanil. Tekst ekraanil omab väga suurt tähtsust. See aitab rõhutada nähtuse olulisi külgi ja eraldada peamist ulatuslikust faktilisest materjalist. Võrrandit võiks stuudios saate käigus kirjutada ka tahvlile, kuid see pole soovitatav (kirjutatu pole enamasti korrektne, häirib kaasnev kriipimine).

Eksperimentaalses järgus on veel niisugused saated, mis ühendavad õpilaste iseseisva töö (laboratoorsete katsete teostamine) TV saate jälgimisega [11, 13, 15]. Lihtsaid katseid, mis on seotud värvuse muutumisega (keemias on see väga oluline) ega nõua keerulist ettevalmistust, võib sooritada õpetaja juhtimisel TV saate ajal. Ühendades õpilaste iseseisva töö saate jälgimisega, toob see vaheldust ja õpilased ei väsi saadet jälgides nii kiiresti [17].

Lühiajalised TV saated keemias katsete demonstreerimiseks

on enamasti seotud uue aine esitamisega. Need vabastavad õpetaja katsete demonstreerimisest ja võimaldavad tal suuremat tähelepanu pöörata õpilaste praktilisele tegevusele, käsitletava materjali omandamisele. Õpetaja ülesandeks jääb saate seostamine kogu tunniga, saadud materjali kinnistamine.

TV loengud.

Loengu all mõistetakse tavaliselt õpetaja poolt monoloogi vormis terviklikku materjali esitamist. Need tunnused pole aga iseloomulikud TV loengule [3]. Meie mõttes tavalist loengut ja TV loengut ühendab vaid see, et mõlemas toimub käsitletava küsimuse esitamine lõpetatult. TV loengu peamiseks iseärasuseks on materjali esitamise vorm - selles väljendub TV spetsiifika. TV loengus kasutatakse ulatuslikult näitlikke materjale, erandjuhul kasutatakse selleks kuni 70% saate ajast, keskmiselt aga 40-60%. Kõrvuti traditsiooniliste näitlike vahenditega kasutatakse TV loengus ka katkendeid helifilmidest, vestlusi ja intervjuusid. Saatejuhi vestlus seob saate üksikud osad ühtseks tervikuks.

Praktika on näidanud, et tavalist loengut TV vahendusel võtavad õpilased halvasti vastu [1, 2]. Õpilased ei suuda loengut TV-s jälgida üle 20 minuti. Alates sellest hetkest õpilaste tähelepanu nõrgeneb tunduvalt ja nad püüavad instinktiivselt leida võimalusi saates valitseva üksluisuse muutmiseks.

Järgnevalt toome ära TV loengu iseloomulikud jooned [2, 19].

1. TV loeng sisaldab täieliku, lõpetatult esitatud tunni teema. Seetõttu pole õpetajal vajadust esitada sellel tunnil veel mingit täiendavat materjali.

2. TV loengus antakse informatsioon palju tihedamalt kui tavalises tunnis ning seepärast peavaõ õpilased töötama palju suurema pingega ja sageli väsivad lõpuks.

3. TV-õpetaja ei saa arvestada kõikide kuulajate iseärasusi, vaid ta orienteerub nende teadmiste, oskuste ja vilumuste keskmistele näitajatele. Õpilastel, kellel on lünki teadmistes, või kes ei oska töötada materjali loengulise esituse korral, võib tulla raskusi loengumaterjali omandamisega. Siit järeldub, et õpetaja peab saate ajal abistama õpilasi, seejärel läbi viima esitatud materjali kinnistamise.

4. TV loengut ei tohi ainult kuulata, seda peab ka vaatama. Saate näitlik osa annab ka edasi informatsiooni, sageli isegi suuremat kui sõnaline. Seepärast tuleb hästi läbimõeldult organiseerida õpilaste töö saate sisu ülesmärkimisel; üles tuleb kirjutada vaid hädavajalik.

5. Saadet juhtiv õpetaja ei anna reeglina kodust ülesannet, vaid selle annab õpetaja klassis.

6. TV loengu kestus on 30-35 minutit. Tunnist ülejäänud aeg jagatakse kaheks: 5 minutit enne TV loengut ja 5-10 minutit pärast selle lõppu. Mõlemal perioodil on õpetaja tööülesanded klassis kindlalt määratletud.

Õpetaja peamised ülesanded TV loengu kasutamisel on järgmised.

1. Õpilaste ettevalmistamine TV loengu jälgimiseks. Seda

tööd peab õpetaja alustama enne saate algust ja see peab toimuma peamiselt kahes suunas:

a) õpilasi tuleb õpetada töötama selles õppevormis;

b) klassis tuleb eelnevalt läbi töötada need mõisted ja seaduspärasused, mida kasutatakse saates.

2. Õpilaste töö organiseerimine antud tunnis sõltub loengu sisust ja selle ülesehitusest, loengu pidajast (õpetaja, teadlane jne.), sellest, kui täielikult antud teema on esitatud õpikus. Praktikas on end õigustanud võtted, kus õpilasi tutvustatakse TV loengu plaaniga, esitatakse küsimused, millele õpilased peavad saate jälgimisel vastused leidma; saate sisu fikseerimiseks võib kasutada ka mitmesuguste tabelite koostamist.

3. Õpilaste töö jälgimine saate ajal. Erilist tähelepanu tuleb pöörata nendele õpilastele, kes antud aines jõuavad edasi halvasti, püüda aktiveerida nende tähelepanu, tuletada meelde vormiõpetust, abistada märkmete tegemisel. Mõnikord tuleb kogu klassi tähelepanu suunata uuele terminile või olulisele detailile ekraanil. Õpilaste töö jälgimise peamine eesmärk on aga informatsiooni saamine saatematerjali omandamise kohta.

4. Saatematerjali kinnistamine. Selle töö metoodika on sama, mis tavalises tunniski.

5. Koduse ülesande andmisel peab õpetaja püüdma valida seda nii, et selle täitmisel peaksid õpilased meelde tuletama saate sisu või kasutama selles esitatud fakte.

TV loeng on õppe-TV saadete üks raskemaid vorme nii selle koostajatele kui ka õpilastele. Arvestades nende saadete

rasket jälgitavust ja pikka kestust, on need rakendatavad vaid vanemates klassides.

Üldistavad tunnid.

See saatetüüp on õigustatud siis, kui lühikese aja jooksul tuleb kinnistada väga mahukas materjal [22]. Üldistavad saated kestavad enamasti 35 minutit.

Saate ülesehitus võib olla väga mitmesugune. Illustratiivse materjali valimisel lähtutakse saate tüübist [13]. Kui lühiajaliste õppe-TV saadete koostamisel püütakse valida erilisi katseid, mis kooli tingimustes pole teostatavad, siis üldistavas tunnis kasutatakse lisaks veel ka üsna lihtsaid katseid, kui need on vajalikud saates püstitatud eesmärgi saavutamiseks.

Üldistavat tüüpi saated on õpetajale kahtlemata suureks abiks, kuigi nende metoodika nõuab veel täiustamist.

Õppefilmide demonstreerimine televisiooni vahendusel.

Meil on õppefilmide demonstreerimine TV-s küllalt ulatuslik. Päevakorda on kerkinud õppe-TV ja -kino probleem [18]. Tuleb silmas pidada, et õppe-TV ei asenda õppekino, vaid need on kaks erinevat õppemenetlust ning tuleb veel otsida teid nende ühendamiseks, mitte ühe asendamiseks teisega. Praktikas esinevad järgmised õppe-TV ja -kino ühendamise võimalused:

- 1) õppefilmide demonstreerimine teleekraanil;
- 2) õppefilmi fragmentide lülitamine saatesse;

3) filmivõtete kasutamine õppesaadete koostamisel;

4) filmi kasutamine õppesaadete konserveerimisel.

Õppefilmide demonstreerimine TV-s oli üheks esimeseks ja on ka praegu väga levinud õppe-TV saate vormiks meie maal [6].

Õppefilmide demonstreerimine teleekraanil loob ulatuslikud võimalused nende lülitamiseks õppetöösse [29]. Filmide ulatuslikuks kasutamiseks koolides on vaja väga palju filmikoopiaid, samuti on nende demonstreerimine koolis seotud mitmete ebameeldivustega (klassi pimendamine, projekteerimisele kaasnev müra jne.). Õppefilmide demonstreerimine TV-s võimaldab kasutusele võtta nn. päevavalguses töötava ekraani, samuti vähendada vajalike filmikoopiate arvu ning senisest suuremat tähelepanu pöörata uute õppefilmide valmistamisele.

Saateid abiks koduste ülesannete lahendamisel koostatakse vaid äärmiselt keeruliste teemade kohta ja enamasti esitatakse nendes ratsionaalseid ülesannete lahendamise võtteid.

Et õhtuste õppe-TV saadete kasutamine oleks resultatiivne, on ka siin vajalik õpetaja eelnev informeerimine saatest, mis peab toimuma küllalt aegsasti [16]. Õpetaja ülesanne on õpilaste ettevalmistamine saateks, selle eesmärgi selgitamine. Õhtuste õppe-TV saadete vaatamise organiseerimine on üks osa õpetaja tööst. Nõrgemad õpilased ja need, kellel pole kodus televiisorit, kutsutakse saate jälgimiseks kooli. Saatematerjali kasutamine järgnevates tundides on hädavajalik.

Seega võivad õhtused õppe-TV saated olla ka õpetaja poolt tunnis läbiviidava töö aluseks.

Õpetaja osast õppe-TV saadete kasutamisel.

Õppe-TV saate edu ei sõltu ainult selle eesmärgist ja ülesehitusest, vaid ka õpetaja töö metoodikast selle kasutamisel. TV ei asenda õpetajat klassis, vaid ainult vabastab ta osaliselt uue materjali esitamisest ning saate kasutamine muudab tunni mitmekesisemaks.

Õpetaja alustab ettevalmistusi saateks selle teema ja toimumisaja kindlaksmääramisega ja samuti tutvub ta saate sisuga. Õpetajal tuleb töö organiseerida nii, et saade langeks sellele tunnile, kus ta on tööplaanis ette nähtud [16].

Saatematerjali eduka omandamise tingimuseks on apertseptsioon [3, 26]. Selle all mõistetakse saate sisu sihipärase omandamise sõltuvust inimese teadmistest, huvidest, kogemustest, suhetest eluga. Teleekraanilt antava informatsiooni suhe õpilase apertseptsiooniga määrab selle informatsiooni hulga, mis õpilane saab saatest. Seejuures mõeldakse informatsiooni all kõike seda, mis lisab midagi uut juba olemasolevale kujutlusele [3]. Õpetaja ees seisab raske ülesanne - anda õpilastele niisugune kogus teadmisi, mis võimaldaksid neil saatest omandada maksimaalse hulga informatsiooni. Õpetaja meisterlikkus seisabki selles, et töötades klassiga enne saadet, saate ajal ja pärast seda saaks tuua võimalikult rohkem kasu õpilastele uute teadmiste omandamisel [26].

Õppe-TV saate orgaaniline ühendamine tunniga eeldab ühtsust õpetaja ja TV-õpetaja metoodilistes vaadetes, mis

määravad antud saate kohta kogu tundide süsteemis ja uute teadmiste kujunemisel. Seega kerkib probleem õpetaja teoreetilisest ja metoodilisest ettevalmistamisest õppe-TV saadete kasutamiseks.

Õppe-TV saate kasutamine tunnis vabastab õpetaja kohustusest esitada kogu õppematerjal vaid oma jõududega. Õppe-TV saate kasutamine muudab oluliselt õpetaja tunniks ettevalmistumise iseloomu. TV võimaldab tänu ulatuslikule näitlike vahendate kasutamisele esitada õpilastele õppematerjali tunduvalt lühema ajaga kui tavalises tunnis. On avaldatud arvamust, et ulatuslik tehniliste näitlike õppevahendite kasutamine kiirendab tunduvalt õppeprotsessi ja seega lubab lühendada õppeaega. Läbiviidud eksperiment [28] näitas, et kui TV kasutamine võimaldab lühendada õppematerjali selgitamiseks kulutatavat aega, ei kujune seejuures õpilaste teadmised vastavaks vajalikule tasemele, kui õpetaja ei vii läbi täiendavat tööd saatematerjaliga [28]. Saate kasutamise efektiivsus sõltub õpetaja tööst, oskusest kasutada kõiki olemasolevaid vahendeid ja meetodeid uue materjali kinnistamiseks ja üldistamiseks. Seega ei muuda tehniliste vahendite kasutamine põhiliselt õppeaega, küll aga õpetaja töövorme ja meetodeid.

Õppe-TV saate peamiseks puuduseks on õpilaste ja TV-õpetaja vahelise tagasiside puudumine. Seda puudust aitab vähendada õpetaja ja õpilaste vaheline kontakt klassis. Õpetaja jälgib õpilaste reageerimist saatele, selle lõppedes teeb aga kindlaks, kuidas saatematerjal omandati ning sel-

gitab täiendavalt küsimused, mis jäid õpilastele arusaamatuks.

Õppe-TV ulatuslik kasutamine muudab oluliselt õpetaja töö iseloomu nii tunniks ettevalmistamisel kui ka läbiviimisel. Televisioonisaade ei asenda õpetajat klassis, vaid täiustab koolis kasutatavaid õppe-kasvatustöö vorme ja meetodeid.

Koos ühiskonna kiire arenguga on kasvanud vajalike teadmiste maht ja muutunud sisu. See sunnib senisest suuremat tähelepanu pöörama õppeprotsessi igakülgsale täiustamisele, uute õppevahendite ja -meetodite kasutuselevõtmisele, mis muudavad õpetamise nii sisult kui ka vormilt teaduslikumaks. Üheks niisuguseks vahendiks on ka TV.

Käesolevaks ajaks ei ole suudetud välja töötada üldisi teoreetilisi seisukohti, vaid kogu õppe-TV alane uurimistöö on veel eksperimentaalse kontrolli staadiumis. Puudub vastav ühtne teooria ja saadud empiirilised tulemused on paljuski veel vaieldavad. Siiski võib juba praegu öelda, et TV on üks täiuslikumaid tehnilisi näitlikke õppevahendeid ja tingimata vajalik selleks, et õpetamine vastaks kaasaja nõuetele.

Õppe-TV-ga seotud probleemid ei ole mitte ainult metoodilist laadi ja nende lahendamiseks on vaja mitte ainult pedagoogide, vaid veel mitmete teiste alade spetsialistide (psühholoogide, televisioonitöötajate jt.) jõupingutusi. Õppe-TV-le ja sellega seotud probleemidele ja sellealasele uurimistööle peaks senisest suuremat tähelepanu pöörama.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Bernard W. Robert, O'Connor Rod, Television for the Modern Chemistry Classroom. Part III, "J. Chem. Educ.", 1968, 45, No. 11, p. 745-749.
2. А.Д. Боборыкин, Организация и проведение экспериментальных телепередач на урок, Сб. Телевидение в школе (Труды 1-ого Всесоюзного семинара по учебному телевидению), М., 1967, стр. 21-44.
3. А.Д. Боборыкин, А. Степанов, Экспериментальные телевизионные передачи - на урок, "Народное образование", 1967, № 10, стр. 86-91.
4. Э.Е. Бронелли, Использование телевизионных передач по химии, "Химия в школе", 1966, № 4, стр. 57-58.
5. Т.Е. Выгон, Вопросы школьного телевидения, "Советская педагогика", 1960, № 9, стр. 61-66.
6. А.М. Гельмонт, Д.И. Полторах, Телевидение в школьном образовании, Изд.-во АПН РСФСР, М., 1963.
7. Е.К. Глушкова, Гигиенические вопросы учебного телевидения, Сб. Телевидение в школе (Труды 1-ого Всесоюзного семинара по учебному телевидению), М, 1967, стр. 237-257.
8. Е.К. Глушкова, Некоторые гигиенические вопросы учебного телевидения, "Советская педагогика", 1969, № 8, стр. 45-53.
9. А.К. Громцева, Возможности учебного телевидения в свете теории информации, Уч. зап. Ленингр. гос. пед. ин.-та им. А.И. Герцена, 1969, том 401, стр. 32-54.

10. А.К. Громцева, Методика использования телевизионных передач на урок, Сб. Телевидение в школе (Труды 1-ого Всесоюзного семинара по учебному телевидению), М., 1967, стр. 73-103.
11. И.Л. Дрижун, Об одном из способов сочетания телевизионной передачи на урок с наглядностью в классе, Уч. зап. Ленингр. гос. пед. ин.-та им. А.И. Герцена, 1969, том 401, стр. 113-115.
12. И.Л. Дрижун, Организация телевизионных передач по химии, "Химия в школе", 1966, № 4, стр. 51-57.
13. И.Л. Дрижун, О химическом эксперименте в телевизионных передачах, Сб. Телевидение в школе (Труды 1-ого Всесоюзного семинара по учебному телевидению), М., 1967, стр. 202-211.
14. И.Л. Дрижун, Построение урока химии с использованием передач - телеэкскурсий, Уч. зап. Ленингр. гос. пед. ин.-та им. А.И. Герцена, 1969, том 401, стр. 151-159.
15. И.Л. Дрижун, А.Д. Смирнов, Использование химического эксперимента в учебных телевизионных передачах, Уч. зап. Ленингр. гос. пед. ин.-та им. А.И. Герцена, 1970, том 397, часть 2, стр. 62-67.
16. И.Л. Дрижун, А.Д. Смирнов, Методические рекомендации и содержание учебных телевизионных передач по химии на 1967/68 учебный год, Л., 1967.
17. И.Л. Дрижун, А.Д. Смирнов, Построение и содержание системы телевизионных передач по химии, "Химия в школе", 1969, № 6, стр. 61-64.
18. Н.П. Ивашкевич, Опыт использования кинофильмов в учебных телевизионных передачах, Сб. "Телевидение в школе" (Труды 1-ого Всесоюзного семинара по учебному телевидению), М., 1967, стр. 226-237.

19. М.Л. Комягина, Работа учителя на уроках с телепередачами, Сб. "Телевидение и обучение" (У Всероссийская конференция по применению технических средств и программированному обучению, симп. № 19), М., 1969, стр. 90-98.
20. Ф.И. Макаренко, Г.А. Орловская, Организация приёма вечерних телепередач и их использование на уроках химии, Сб. "Телевидение и обучение" (У Всероссийская конференция по применению технических средств и программированному обучению, симп. № 19), М., 1969, стр. 82-86.
21. Л.П. Прессман, Учебная телепередача и требования к ней, Сб. Телевидение в школе (Труды 1-ого Всесоюзного семинара по учебному телевидению), М., 1967, стр. 45-73.
22. Л.П. Прессман, Д.И. Полтораки, Научно-педагогические требования к учебным телепередачам, Сб. Телевидение и обучение (У Всероссийская конференция по применению технических средств и программированному обучению, симп. № 19), М., 1969, стр. 112-119.
23. А.М. Пчелина, Внимание учащихся на уроках с использованием телевидения, Уч. зап. Ленингр. гос. пед. ин.-та им. А. И. Герцена, 1969, т. 401, стр. 88-100.
24. Г. Редко, Телепередача на урок физики, "Народное образование", 1967, № 2, стр. 64-65.
25. А.Д. Смирнов, И.Л. Дрижун, Основные требования к отбору учебного материала и построение системы телевизионных передач по химии, Уч. зап. Ленингр. гос. пед. ин.-та им. А.И. Герцена, 1969, т. 297, часть 2, стр. 92-104.
26. А.А. Степанов, Особенности восприятия при использовании технических средств в обучении, Уч. зап. Ленингр. гос. пед. ин.-та им. А.И. Герцена, 1969, т. 401, стр. 55-83.

27. А.А. Степанов, Психологические проблемы учебного телевидения, Сб. Телевидение в школе (Труды 1-ого Всесоюзного семинара по учебному телевидению), М., 1967, стр. 104-122.
28. Н.И. Шахмаев, Технические средства и срок обучения, Сб. Дидактические проблемы применения экранных и звуковых пособий в учебном процессе (У Всероссийская конференция по применению технических средств и программному обучению, симп. № 16), М., 1969, стр. 65-70.
29. А.М. Гельмонт, Использование телевидения в школьном образовании, "Народное образование", 1962, № 6, стр. 86-90.

Ülevaade

1971.a. kevadel lõpetasid žurnalistika eriharu diplomitöö kaitsmisega järgmised üliõpilased:

1. E.M.Graf (sotsioloog), "Kutse ja töö sotsiaalsuhholoogilisi aspekte";
2. F.Grodinski, "Rajooniajalehe juhtimine ja töökorraldus";
3. L.Järve, "Reklaamkuulutus ajalehes";
4. A.Kaljusaar, "Ajalehe aktiiv, selle funktsioonid ja rakendamine praktikas";
5. A.Kokk, "Ajalehekujunduse arengujooni aastatel 1900-1940";
6. H.Kulo, "Filmiajakirjandus kodanlikus Eestis";
7. E.Künnapas, "Karakteriseerimisvõtted kirjanduslikus portrees";
8. R.Mägi, "Raadioteksti arusaadavusest";
9. J.Paju, "Massikommunikatsiooni ja isiksuse struktuuridest";
10. M.Paul (sotsioloog), "Seadumuslikud nähtused";
11. P.Saluri, "Isikuintervjuu mõnedest probleemidest";
12. A.Seilenthal (sotsioloog), "Ajalehe "Edasi" autorite kujutus oma rollist ankeetintervjuu andmeil";
13. H.Tamm, "Teatripropagandast vabariigi ajalehtedes aastail 1960-1970";
14. H.Önnis, "Otsene kõne vahenduselemendina ajalehes".

Riigieksamitega lõpetasid E.Brehhova, K.Kass, T.Maimik, H.Puusepp, M.Soosalu, V.Sootak. Seega oli 1971.a. 20 lõpetajat, mis on selles eriharus rekordarvuks. Kaugõppe teel lõpetasid eeltooduist F.Grodinski, A.Kaljusaar, E.Künnapas, P.Saluri, H.Tamm, H.Önnis, K.Kass. Eriharu lõpetanuid saab siis nüüd kokku 137, kellest umbes 90% töötab valitud erialal.

+ + +

1971.a. oktoobrikuus lõpetasid ajakirjanike täienduskursused:

- | | | |
|----------------|---|------------------------------|
| 1. H.Allikivi | - | "Ühistöö" |
| 2. H.-M.Aso | - | "Harju Elu" |
| 3. A.Biin | - | "Punane Täht" |
| 4. H.Heinlo | - | "Võitlev Sõna" |
| 5. A.Kappasto | - | "Nõukogude Hiiumaa" |
| 6. M.Kokla | - | "Nõukogude Õpetaja" |
| 7. H.Kõiv | - | "Võitlev Sõna" |
| 8. V.Leht | - | "Nõukogude Õpetaja" |
| 9. M.Lindla | - | "Tehnika ja Tootmine" |
| 10. A.Miks | - | "Kommunist" |
| 11. L.Moorats | - | "Nõukogude Hiiumaa" |
| 12. O.Raun | - | "Nõukogude Õpetaja" |
| 13. B.Roks | - | "Nõukogude Eesti Tervishoid" |
| 14. U.Sinisalu | - | "Kommunist" |
| 15. I.Tappo | - | "Nõukogude Eesti Tervishoid" |
| 16. J.Tetsman | - | "Tee Kommunismile" |

Kokku on täienduskursuste lõpetanud nüüd 93. Töötab viimane, seitsmes voor.

+ + +

1971.a. ilmus 23. rotaprindiväljaandena "Fakt, sõna, pilt" VI, autorid V.Kingisepp, E.-M.Lõhmus, T.Pohla, E.Raudkell, O.Ibius, K.Kaarlimäe, E.Reinmann, R.Timak, A.Saar.

+ + +

1972.a. algul külastas kateedrit Vilniuse Riikliku Ülikooli žurnalistikakateedri juhataja dots.J.Bulotas, kes huvitus siin tehtavast teaduslikust ja õppetööst.

+ + +

Eesti filoloogia diplomand J.Valge jätkas sõnavara-statistilist uurimust lepingulise tööna ajalehele "Edasi".

Hind 35 kop.